

Smålands Akademi
2007-2008

**Tro och otro i Linnés ljusa och
mörka Småland**

Smålands Akademis skriftserie nr 14

Smålands Akademi har som syfte att sprida glans och ljus över den småländska vitterheten samt att främja en småländsk identitet.

Akademien, grundad 1993 av biskop Jan Arvid Hellström, professor Lars-Olof Larsson och fil. dr h.c. Stig Tornehed, har sin högtidssammankomst i nära anslutning till skaldebiskopen Esaias Tegnér's födelsedag den 13 november, då priser och belöningar utdelas för insatser i Akademiens anda.

Preses är Birgit Friggebo. Vice preses är Peter Aronsson. Sekreterare är Ingrid Nettervik.

Smålands Akademi har under 2007 - 2009 stötts av Emmaboda kommun, Erik Malmsten, Fälth & Hässler, Hallpressen, Jönköpings kommun, Kalmar kommun, Lantbrukarnas Riksförbund (LRF), Regionförbundet södra Småland, Saltkråkan AB, Vaggeryds kommun, Vimmerby kommun, Växjö kommun och Växjö stift.

Utgivning

Smålands Akademi

Redaktion

Ingrid Nettervik

Layout

Benny Ask

Tryck

Föreningservice Växjö, 2009

© Smålands Akademi och resp. författare

ISSN 1104-4098

ISBN 91-975523-3-X

Innehållsförteckning

<i>Förord av Birgit Friggebo</i>	7
<i>Pristagare 2007</i>	9
<i>Tal till pristagarna</i>	
<i>Owe Samuelsson av Lars-Olof Larsson</i>	11
<i>Marita Jonsson av Ingrid Nettervik</i>	13
<i>Christina Björk av Margareta Strömstedt</i>	15
<i>Kjell Albin Abrahamson av Birgit Friggebo</i>	17
<i>Josef Rydén av Peter Aronsson</i>	19
<i>Pristagarnas tack av Josef Rydén</i>	21
<i>Föreläsningar vid Smålands Akademis högtidssammankomst i Jönköping 2007</i>	
<i>Det mörka och det ljusa Småland av Owe Samuelsson</i>	24
<i>Även ur en liten stuga kan en stor man träda fram av Marita Jonsson</i>	28
<i>Miljövården kräver kallt huvud och varmt hjärta av Kjell Albin Abrahamson</i>	34

Inträdestal år 2007

Jan-Olof Johansson vid intagande av Stol 3 38

Lennart Johansson vid intagande av Stol 9 41

Tal vid överlämnandet av Smålands flora till universitetsbiblioteken i Småland Växjö den 16 november 2007
av Birgit Friggebo 45

Pristagare 2008 47

Tal vid Tegnérstatyn av Stig Tornehed 48

Tal till pristagarna

Ulrik Josefsson av Gunnar Hillerdal 50

Smålands flora av Christina Hamrin 52

Eva Eriksson av Ingrid Nettervik 54

Föreläsning vid Smålands Akademis högtidssammankomst i Växjö 2008

Väckelserörelsen som kritik och konstruktion
av Ulrik Josefsson 56

<i>Inträdestal 2008 av Tomas Arvidsson</i>	62
<i>Föreläsning i Vaggeryd-Skillingaryd 2009</i>	
<i>Tre prästdöttrar av Jan-Olof Johansson</i>	65
<i>Ledamöter av Smålands Akademi 2009</i>	75
<i>Så gick det sen av Astrid Lindgren</i>	78

Förord

Av Birgit Friggebo Preses i Smålands Akademi

2007 var det stora jubileumsåret. Carl von Linné föddes för 300 år sedan. Akademien var djupt engagerad i olika jubileumsaktiviteter. Inför året gav akademien ut en bok *Linné. En småländsk resa*. Femton av akademins aktiva och seniora ledamöter medverkade i boken. Försäljningen av boken gav ett hyggligt tillskott till akademins kassa. I maj arrangerades under två dagar ett Linnésymposium i samarbete med Växjö kommun. Åtta av akademins ledamöter som medverkat i boken deltog som föreläsare.

När Smålands Akademi fyllde 15 år 2008 författade Stig Tornehed en liten historik som publicerades som akademins skrift nr 13. På högtidssammankomsten erinrades om Jan Arvid Hellströms betydelse för akademien i begynnelsen.

Det traditionella kommunbesöket i april var förlagt till Vimmerby 2007, det år Astrid Lindgren skulle ha fyllt 100 år och 2008 var det Emmabodas tur. 2009 var Vaggeryds kommun värd för kommunbesöket och 2010 är det Hultfreds tur. Akademins ledamöter levererar vid dessa kommundagar ett stort antal föreläsningar, föredrag och musikaliska framträdanden på skolor, i kyrkor och hos föreningar av olika slag. Vi riktar ett stort tack till kommunerna som förtjänstfullt administrerar våra besök.

Högtidssammankomsten hölls 2007 i Jönköping. I anslutning till den arrangerades ett seminarium med titeln *Starka kvinnor i Småland*. Högtidssammankomsten i Växjö 2008 inleddes med ett offentligt möte med titeln *Vad är en redig smålänning? Samtal kring småländsk identitet*.

År 2007 fick akademien två nya ledamöter. Jan-Olof Johansson övertog stol nr 3 från Anders Wejryd och Lennart Johansson stol nr 9 efter Olle Wingborg. Året därpå avgick Lars Bergquist och blev senior ledamot. Tomas Arvidsson efterträdde Roland Hallgren på stol nr 1.

Innehållet i skrift nr 14 speglar i enlighet med tidigare skrifter akademins verksamhet under de aktuella åren. Den återger pristagare med motiveringar, akademiledamöters tal till pristagarna samt några av de föreläsningar pristagarna har hållit. Av naturliga skäl har inte samtal

med dessa kunnat återges, inte heller den musikaliska underhållning som akademiledamöterna Birgit Carlstén och Magnus Gustafsson bjudit gästerna på under den traditionsenliga buffén före högtids-sammankomsten.

Dessutom innehåller skriften preses tal vid överlämnandet av *Smålands flora* och en föreläsning av Jan-Olof Johansson om tre prästdöttrar.

Pristagare 2007

LINNÉPRISET tilldelas Marita Jonsson. I det praktfulla verket *Carl von Linné. Boningar, trädgårdar och miljöer* (2003) skildrar hon insiktsfullt i ord och bild Linnés liv i de olika miljöer där han har levt och verkat. I *Linné på Gotland* (2007) återger hon en forskningsresa på Gotland med utgångspunkt i Linnés dagboksanteckningar. Hon har dessutom varit projektledare för uppbyggnaden av Råshult. Till detta kommer en rad andra böcker om konst, arkitektur och hantverk.

Medutdelare är LRF.

WALLQUISTPRISET har tilldelats Owe Samuelsson för engagerade, trägna och värdefulla forskningsinsatser om 1800-talets väckelserörelser i Växjö stift och angränsande landskap.

Medutdelare är Växjö stift.

EMILPRISET TILL ASTRID LINDGRENS MINNE tilldelas Christina Björk, lika hemtam i Astrid Lindgrens barndomsvärld på Näs i Vimmerby som i Claude Monets trädgård och på Tove Janssons barndomsöar. I årets bok ”Astrids äventyr – innan hon blev Astrid Lindgren” följer hon flickan Astrid i spåren, påhittin innan de kom i bok och sagorna när de första gången berättades och skapade mirakel.

Medutdelare är Saltkråkan och en anonym givare.

SMÅLANDS AKADEMIS PRIS TILL DAG HAMMARSKJÖLDS MINNE donerat av grosshandlaren, ekon. dr h.c. Erik Malmsten tilldelas Kjell Albin Abrahamson. Utlandskorrespondenten, författaren och kulturpersonligheten Kjell Albin Abrahamson har genom böcker, radioprogram och föredrag gett oss svenskar inblick i och kunskap om det tidigare så slutna Central- och Östeuropa. Han har med sin bildning och entusiasmerande berättarkonst och med sina stora och ibland med humor och ironi framlagda analyser synliggjort det som tidigare var slutet, grått och okänt. Därigenom har han också gjort det öppet, begripligt och färgrikt för oss. Han har genom sina insatser i Dag Hammarskjölds anda främjat förståelse, samverkan och fred.

Priset har möjliggjorts av ovan nämnda donation

SMÅLANDS AKADEMIS OCH HALLPRESSENS KULTURPRIS
TILL MINNE AV VIKTOR RYDBERG tilldelas Josef Rydén för en
gärning som suveränt kombinerar vetenskaplig förankring, pedagogisk
uppläggning och språklig tillgänglighet. Han utvecklar föredömligt en
ansvarstagande historieanvändning på skilda arenor, från lokalsamhällets
skolarbete, författande av stads- och länshistoria, näringslivshistoria till
framgångsrik organisering av Sveriges hembygdsförbund.

Tal till Owe Samuelsson

Av Lars-Olof Larsson

Smålands Akademis och Växjö stifts pris, som bär den berömde biskopen Olof Wallquists namn, har i år tilldelats teol. dr Owe Samuelsson, Lund för engagerade, trägna och värdefulla forskningsinsatser om 1800-talets väckelserörelser i Växjö stift och kringliggande landskap.

Owe Samuelsson har varit präst i svenska kyrkan sedan 1965 och verkade som kyrkohistoriker till och med ännu något längre. När jag häromdagen av en ren händelse tog del av en berömd doktorsavhandling i etnologi från 1966, fann jag redan där en referens till Owe Samuelsson, *Växjö stift under 1800-talet ur kyrkogeografisk synpunkt*. Det var namnet på hans licentiatavhandling, och trots att den förblivit opublicerad har den ofta återopats inom ett brett spektrum av vetenskapliga studier. Men planerna på att gå vidare på detta tema med en doktorsavhandling fick stå tillbaka för verksamheten som präst i Lunds stift.

Först sedan Owe gått i pension, och ”blivit tjänstledig för studier på livstid” som han själv uttryckt saken, färdigställdes en doktorsavhandling betitlad *Sydsvenska baptister inför myndigheter. Tillämpning av religionsbestämmelser i Lunds och Växjö stift 1857–1862*.

Avhandlingen ger en inträngande och mångfacetterad bild av den andliga atmosfären i de båda stiftet vid 1800-talets mitt. Utan att gå in på enskildheter ger den viktiga bidrag till förståelsen av dynamiken bakom den frireligiösa väckelserörelsens uppkomst i Sunnerbo kontrakt i sydvästra Småland och angränsande delar av Skåne. Detta ger också ökad förståelse för de mera strukturella mönster som kommit att prägla Växjö stift långt in i vår egen tid och därmed ett viktigt bidrag till stiftets sentida historia.

Owe Samuelsson har också varit en drivande kraft inom Växjö stiftshistoriska sällskap alltsedan dess bildande i slutet av 1970-talet, och står bakom flera av sällskapets publicerade skrifter. Han har vidare givit ut *Johan Ternströms levnadsminnen* (2004), med en värdefull inledande kommentar. Utgåvan ger intressanta bidrag till kännedomen om skolmiljön i stiftsstaden Växjö på 1820-talet och om lektorn Isac Christopher Heurlin, sedermera domprost och biskop i Växjö.

Jag kan till slut inte underlåta att nämna ytterligare ett exempel på OS enorma flit och arbetskapacitet, nämligen de nyligen fullbordade banden om Blekinge i *Lunds stifts herdaminne*. De påbörjades för ett halvsekel sedan av en annan mycket produktiv lundensare, överbibliotekarie Gunnar Carlquist, men blev efter dennes bortgång liggande knappt halvfärdiga. I fjor befordrades de till trycket i två mäktiga volymer på tillsammans drygt 1100 sidor genom Owe försorg. Av ungefär samma skäl som att Blekinge, bildligt talat, är en skapelse av småländska floder har även landskapets prästerskap haft många kontakter med Växjö stift.

Käre Owe! Det är en stor glädje för mig att nu få överrätta de mera konkreta bevisen för det pris som Akademin och Stiftet har tilldelat dig. Du har genom din gärning sannerligen levt upp till den anda och bokstav som stipuleras för priset, ”ett betydelsefullt författarskap med kyrklig inriktning och med anknytning till Småland och Växjö stift”.

Tal till Marita Jonsson

Av Ingrid Nettekvik

Kära Marita!

Du var ute i god tid med att hylla den nu 300-årige Linné. Redan år 2003 kom din praktfulla och informationsrika bok *Carl von Linné. Boningar, trädgårdar och miljöer*. Du svarar där ensam för ord och bild. Vilken prestation! Läsaren blir förd till tre viktiga Linnéplatser: Råshult (där han visserligen bara tillbringade sina två första år, men där han bevisligen föddes), professorshuset i Uppsala med dess visningsträdgård och lantgården Hammarby, där Linné helst vistades. Dessutom gör du nedslag på några andra för Linné viktiga platser, bl.a. holländska Harderwijk, Stockholm och Falun. Färgbilderna är många och oerhört vackra. Varje uppslag har minst en bild, nästan uteslutande i färg och i varierande format. Panoramabilder växlar med detaljbilder, interiörer med exteriörer, byggnader med landskap, porträtt med bilder på växter och djur. Det är en ren njutning att bara bläddra i denna bok. Men den som nöjer sig med bläddrandet går miste om all den kunskap som den stilistiskt medvetna texten förmedlar – det märks att du också skriver skönlitterärt – och om mötet med Linné själv genom citaten ur hans resebeskrivningar.

Men att du med den boken inte var färdig med Linné framgår av *Linné på Gotland* med undertiteln *Från dagboken i Linnean Society i London till våra dagars Gotland*. Hösten 2006 kom den ut, lagom till jubileumsåret. Här följer du Linné i fotspåren efter hans resa på Gotland, dag för dag. Du har varit i London och i Linnean Society på Burlington House fotograferat Linnés original och några andra bilder av hans hand. Effektfullt återger du sedan hela dagboken, dag för dag på vänsteruppslag i boken, avskriften tryckt på en platta med den handskrivna texten som bakgrund. Så gör du själv samma resa i nutid och jämför Linnés intryck med vad du själv upplever. Det är en lysande idé framgångsrikt genomförd. Även denna bok är rikt illustrerad i färg, med foton tagna av dig själv och av Helga Jonsson.

Men inte nog med dessa båda vackra böcker! Du har dessutom varit projektledare för restaureringen av Råshult inför 300-årsjubileet, specialist

på restaureringsfrågor som du är. Och det har då inte bara handlat om bygganden utan även utemiljön med örtagård, humlegård, fruktträdgård och lustgård. Att det arbetet har burit god frukt kan var och en se som i år besökt Råshult.

På din meritlista står även böcker som *Från prästgårdar till strandbodas* med undertiteln *Om gotländska hus och hem* (1996), *På Bellmans tid* (2002), *Körsbärsgården* med undertiteln *Att återskapa en trädgård* (2004) och en lång rad andra verk. Du har varit länsantikvarie på Gotland och tog då initiativet till Medeltidsveckan och du har bidragit till att Visby blev ett världsarv. Ja, nog är du en värdig mottagare av det Linnépris som jag nu ber dig komma fram och ta emot. Medutdelare är Lantbrukarnas Riksförbund (LRF). Mina varmaste gratulationer!

Tal till Christina Björk

Av Margareta Strömstedt

När man går till biblioteket för att låna dina böcker, Christina, finner man att de alla är placerade på olika hyllor, under olika bokstavskombinationer. Man får springa runt och leta på olika vuxenhyllor och på många olika barnbokshyllor. På vuxenhyllorna finns tex din biografi över Tove Jansson: *Tove Jansson – inte bara Mumin*. På hyllan med konstnärsbiografier för barn hittar man din och Lena Anderssons internationella succé om konstnären Monet, han med alla näckrosorna, *Linnéa i målarens trädgård*. På hyllan med geografi för barn hittar man en underbar bok om Venedig: *Vendela i Venedig*, på författarbiografier för barn finns *Sagan om Alice i verkligheten*, berättelsen om flickan Alice i Oxford för snart 200 år sen som kom i bok och blev känd över hela världen som *Alice i Underlandet*. Och där finns nu också den aktuella bok om Astrid Lindgren du gav ut förra hösten: *Astrids äventyr – innan hon blev Astrid Lindgren*.

När det gäller dina verk, Christina, är bibliotekssystematiken driven in absurdum, men jag skulle säga att i detta fall är inte systematiken en väg till Gud, som många anser, i det här fallet leder den vilse. Den påstår att man ska springa åt olika håll när man ska hitta dina böcker. Men har man dem i sin egen bokhylla sjunger de samstämmigt i en mycket vacker kör, de sjunger om det märkliga som skapas inne i våra sinnen och våra hjärnor när vi ser, när vi läser och när vi möter skapande människor: barn, vuxna, konstnärer, författare och också s.k. v a n l i g a människor, alla sjunger de i din kör. Du har tagit hand om den och håller man sig nära dig öppnas dörrarna till de mirakel som är tillgängliga för oss alla. Linnea upptäcker hur målarens röda kludd i närbild blir en hel vallmoäng på lite avstånd. Astrids balanserande på taknocken på Näs dubbelkopieras när Madicken utmanar höjdskräcken på skolhusets tak, Vendela i Venedig hittar de äkta bronshästarna i Venedig, de hästar hon sett i kopior på Blasieholmstorget i Stockholm, och Tove Jansson signalerar magiskt i sin trappuppgång på Skatudden i Helsingfors till Alice Lidell på väg till Charles Dodgsons fotoateljé.

Du frilägger deras ansikten och gestalter och vi som läser och betraktar förväxlas och förblandas med dem alla.

Vem ska du lyfta fram nästa gång? Vi i Smålands Akademi väntar på din nästa bok och gläder oss åt att just du får Emil-priset i år, Astrids år. Ingen förtjänar det bättre.

Tal till Kjell Albin Abrahamson

Av Birgit Friggebo

När luften på bara några veckor gick ur de kommunistiska och totalitära regimerna i de Central- och Östeuropeiska staterna var förhoppningarna stora inför framtiden. Äntligen var järnridån borta. Muren i Berlin revs bokstavligen med bara händerna. Nu skulle det äntligen bli avspänning och fred i världen, det kalla kriget var slut.

Och våra förhoppningar infriades här hos oss. Vi lever i ett helt nytt Europa. Vår europeiska Union omfattar 27 stater och sträcker sig från Limerick till Constanta och från Tre riksröset till Lampedusa. Vi talar med varandra och beslutar om viktiga frågor tillsammans i stället för att skjuta på varandra.

Men vårt behov av information och kunskap om de nya demokratierna var mycket stort. Frågorna var många. Kunskapsglappet var enormt. ”Ett par generationer som vet mer om Vietnam, Nicaragua och Moçambique blir nu påmind om länder som Polen, Tjeckien och Slovakien” skrev Kjell Albin Abrahamson och rätade ut många frågetecken.

I ett kvarts sekel har han varit utomlands och under många år som Sveriges radios utrikeskorrespondent i Moskva, Warszawa och Wien med utsikt mot Balkan har han talat om för oss hur det är därborta.

Våra perspektiv har med hans hjälp förskjutits. Prag ligger väster om de tre huvudstäderna i Sverige, Finland och Österrike som blev medlemmar så sent som 1995. ”Den mentala kalla krigskartan, muren i våra huvuden, uppdelningen mellan Öst- och Västeuropa sitter kvar” säger han och fortsätter: ”ett Europa utan Warszawa, Prag, Bratislava och Budapest är lika otänkbart som Tarzan utan Jane, som gin utan tonic och som kärlek utan kyssar. - För många svenskar kommer det nya Europa att bli en kalldusch. Det nya Europa är de som är hungriga och står för nytänkandet. - Det nya Europa bär på erfarenheter hur det är att leva i en kommunistisk diktatur. De nya medlemsländerna med sina historiska erfarenheter och kulturella rikedom kommer att påverka människor och samhällen i väst.” (Slut på hopklippta citat).

Kjell Albin Abrahamson har på ett alldeles påtagligt sätt blivit Central- och Östeuropas bästa ambassadör här i Sverige.

Jag tror att en del av hans genomslag beror på språkbehandlingen. Hans berättarkonst innehåller drastiska, halsbrytande och oväntade formuleringar som träffar mitt i prick och på ett dramatiskt och ibland burdust sätt synliggör vad han vill säga. Innehållet spänner över hela fältet. Samhälle, politik, kultur och vardag. Inget ämne är tabu. Men i botten finns alltid en ideologisk skärpa och en fond av bildning som förgyller även det enklaste budskap.

Här kommer till sist akademins motivering:

Utlandskorrespondenten, författaren, och kulturpersonligheten Kjell Albin Abrahamson har genom böcker, radioprogram och föredrag gett oss svenskar inblick i och kunskap om det tidigare så slutna Central-och Östeuropa. Han har med sin bildning och entusiasmerande berättarkonst och med sina stora och ibland med humor och ironi framlagda analyser synliggjort det som tidigare var slutet, grått och okänt. Därigenom har han också gjort det öppet, begripligt och färgrikt för oss. Han har genom sina insatser i Dag Hammarskjölds anda främjat förståelse, samverkan och fred.

Tal till Josef Rydén

Av Peter Aronsson

Josef Rydén har en synnerligen bred verksamhet som vetenskapsman, kulturskribent och författare, vid sidan av sin gärning som uppskattad lärare, med ett lektorat vid Brinellgymnasiet i Nässjö som fast punkt. Han förenar därmed forskning, bildning och utbildning på ett sätt som är värt att framhålla som en förebild i en tid då specialisering ofta rekommenderas som enda väg till framgång också inom kulturforskningen. Det är av stort värde att försvara och visa på värdet av just den koppling mellan kunskap och samhällsengagemang som Rydén står för.

Mest känd på riksplanet blev nog Josef Rydén genom sin insats som ordförande för Riksförbundet för hembygdsvård/Sveriges hembygdsförbund 1988-1993. Ett utslag av hans starka engagemang blev boken *Alla våra hembygder. Ett brevsamtal om hembygdsrörelsen* (1983). När jag förra året med en konferens mönstrade de globala utmaningarna för hembygdsrörelsen var Rydén glädjande nog där med perspektiv och engagerande inlägg.

Som en ledande och drivande man inom hembygdsrörelsen i Jönköpings län låg han bakom *Jönköpings läns historia*, vilken låg färdig 1987 med Rydén som redaktör och medarbetare, till inspiration för oss andra, också i södra Småland. I en mängd recensioner och kulturartiklar i Jönköpings-Posten och Historieläraryrarnas förenings årsskrift får folkbildningsambitioner och förmågan att knyta samman forskning, bildning, utbildning och samhällsbygge ännu ett uttryck.

Jag har stött på Josef vart jag mig vänt som forskare. Med mina egna intressen för regional historia och stationssamhällets en gång så våldsamma dynamik i skapandet av det moderna Sverige, så fanns han där med böcker av högsta klass om Nässjöns framväxt både i hembygdsskrifter och med den förnämliga stadshistoriken *Nässjö under järnvägsepoken* (1981).

Rydéns egen forskning har haft en stark inriktning mot problemområden med anknytning till småländskt näringsliv, inte minst den unika företagsamheten i Jönköpings län. I *Från järnbruk till fabriker* (Småländsk järnhantering under 1000 år III, 2000) tas ett samlat grepp

om hela den småländska järnbruksrörelsen. En bred och unik analys ges av komponenterna i det mångomtalade fenomen som benämns ”Gnosjöandan” som även behandlas i *Fliten och fromheten* (1999). Även här korsas våra intressen med frågor som rör variationen mellan olika bygder i Småland när det gäller entreprenörskap, mentalitet och även religiositet. Norra Smålands evangeliskt företagsamma bygder står på många sätt i kontrast till södra gränsbygdernas gammallutherska tilltro till de egna krafterna. En skillnad som gynnade såväl föreningsliv som industrialiseringen i norr mer än i söder.

Ett erkännande av Josef Rydéns mångfasetterade verksamhet som vetenskapsman, författare och publicist var det hedersdoktorat som han fick motta av Högskolan i Jönköping 2004.

Josef Rydén, Nässjö, tilldelas årets Viktor Rydbergspris för en gärning som suveränt kombinerar vetenskaplig förankring, pedagogisk uppläggning och språklig tillgänglighet. Han utvecklar fördömligt en ansvarstagande historieanvändning på skilda arenor, från lokalsamhällets skolarbete, författande av stads- och länshistoria, näringslivshistoria till framgångsrik organisering av Sveriges hembygdsförbund.

Pristagarnas tack

Av Josef Rydén

Jag har fått den hedersamma uppgiften att framföra pristagarnas tack för de priser vi fått ta emot och de vackra ord som vi nu fått lyssna till. Det känns alltid fint att möta uppskattning för det man gjort, och när den uppskattningen kommer från en så kvalificerad församling som Smålands Akademi, är det naturligtvis desto roligare. Jag utgår ifrån att de andra pristagarna liksom jag känner både glädje och uppmuntran. Till Akademiens ledamöter och till donatorerna bakom de här priserna säger jag helt enkelt: Hjärtligt tack ska ni ha!

En del av programmet under de här dagarna har rört sig kring Viktor Rydberg. För oss som var närvarande på Högskolan igår kväll höll Rydberg-forskaren Birthe Sjöberg ett intressant föredrag om fyra starka kvinnor i Rydbergs romaner. Med anledning av att det är 150 år sen *Singoalla* kom ut arrangerar Rydberg-sällskapet i höst, under ledning av sin entusiastiska ordförande Elisabeth Lindqvist, en serie seminarier om diktaren och hans verk. Det pris jag fått ta emot är ju till för att påminna om Viktor Rydberg, och därför vill även jag bidra med en mera personligt färgad bild av diktaren.

För att överlämna Viktor Rydberg-priset kunde man knappast ha valt någon bättre plats än Kristine gamla kyrka. Det var ju hit han sprang den där söndagen när han hade fått sin första psalmbok – det som han berättar om i ”Träsnittet i psalmboken”. Den dikten innehåller en av de vackraste hyllningar till en mor, som den svenska poesin äger. Hon dog i koleraepidemin 1834, när sonen bara var sex år.

”Träsnittet i psalmboken” var nog den första Rydberg-dikt jag i ungdomen fäste mig för, vilket kanske berodde på att även jag förlorade min mor tidigt i livet, om än inte lika tidigt som han.

I dikten möter vi först själva kyrkan. Det är en vacker sommardag och kyrktornets gyllene kors, ”flammar i solens lågor!” När klockorna ringer ”flyr klangen dånande över sjö” ”mot fjärran blånande Visingsö”. Så går man in genom kyrkans portal ”med Sveas vapen och Götas i mejslad granit”. Väl inne vandrar man ”på gravstensbelagda gångar fram / bland pelarrader och bänkar”. Och snart fyller orgelmusiken och folkets sång

”templet med toners brus”.

Under tiden sitter pojken och ser på träsnittet i sin psalmbok:

*”Det föreställer kung David själv
vid Kidron eller Jordanens älv,
han spelar för Herran en psalm med fröjd,
konturen i fjärran är Sions höjd.”*

Psalmsången och orgelbruset skapar den stämning som för pojken manar fram visionen av modern. I det skimrande paradiset som träsnittet visar, ser han plötsligt en välbekant gestalt: ”den döda som var en gång mitt allt”. ”Jag flyger att vila i hennes famn”, skriver han. Upplevelsen varar tills psalmsången tar slut. Då kommer den kalla verkligheten tillbaka: ”och hjärtat frös / i moderlös / och vinglös stackars varelse”.

Hur kom det sig att just träsnittet kunde ge pojkens fantasi vingar?

*Det var i konstväg ett underligt ting,
i Lundströms maner,
från hans atelier,
den gamle Lundström i Jönköping.*

Vem var då denne Lundström?

Johan Peter Lundström var boktryckare och förläggare och hade sin bostad och sin ”atelier” alldeles här i närheten, på andra sidan Östra Storgatan. Som 24-åring startade han 1807 Jönköpings Tidning och gav ut den till 1851 (den levde vidare till 1884). Enligt Nationalencyklopedin var den ”ansedd som ett av landets bäst redigerade landsortsblad”.

Hans söner Johan Edvard och Carl Frans Lundström skulle bli pionjärer för det tidiga industriella genombrottet i Jönköping. J E Lundström grundade också en tidning, Jönköpings-Bladet, kanske landets mest radikala tidning på 1840-talet, med bland andra den unge Rydberg som medarbetare.

Gamle Lundström levde till 1868. Därmed fick han faktiskt uppleva att ännu en tidning föddes i Jönköping, nämligen Jönköpings-Posten. Den kom ut med sitt första nummer i jan. 1865 och fyller alltså snart 143 år. Den har förblivit flaggskeppet i Hallpressen, den tidningskoncern som

har namn efter sin skapare, Herman Hall. Hallpressens ledning vill jag också tacka för mitt pris.

Men prisets syfte är alltså att bevara minnet av Viktor Rydberg. Och nu har jag lämnat mitt lilla bidrag till att vi ska minnas honom. Det är han verkligen värd!

Föreläsningar vid Smålands Akademis högtidssammankomst i Jönköping 2007

Det mörka och det ljusa Småland

Av Owe Samuelsson

När Gunnar Helén i början av år 1965 tillträdde sin nya tjänst som landshövding i Kronobergs län, sa han bland annat: ”Inget slagord är så vitt jag förstår – och avsåg väl då närmast Kronoberg län – falskare än talet om ’mörkaste Småland’”. Helén utvecklade det vidare: ”De som känner slagordets riksdagspolitiska ursprung och förknippar det med en bild av kulturell efterblivenhet är blinda för vad residensstaden Växjö betytt som säte för lärdom, levande kulturtradition och kulturell nytändning. I dessa år går Växjö till historien som en av 1960-talets mest expansiva svenska städer på det sociala och ekonomiska planet, men inga materiella framgångar kan komma denna stad att glömma sin Tegnér och sin Lagerkvist.”

Vad Helén här nämnde om slagordets riksdagspolitiska ursprung går tillbaka på den framstående liberale politikern Adolf Hedin. Denne använde i en tidningsuppsats 1893 benämningen ”det mörkaste Afrika” om det bänkkvarter i andra kammaren, där tio urkonservativa och den rena evangeliska läran varmt tillgivna män hade sin plats. Här talas visserligen om ”det mörkaste Afrika”, men redan samma år 1893 möter uttrycket ”det mörkaste Småland” i tryck och det i ett religiöst-kyrkligt sammanhang. En medarbetare i Dagens Nyheter kommenterade händelserna vid det årets kyrkomöte, där den allt överskuggande frågan gällde de gamla från 1500-talet härstammande bekännelseskriteriernas ställning i svenska kyrkan.

Bland de så kallade bekännelsetrogna lekmannaombuden vid detta kyrkomöte fanns en markant gestalt från Kronobergs län, nämligen överläkaren Johan Fredrik Liedholm på S:t Sigfrids sjukhus. Denne åtnjöt stort anseende inom sitt fack, sinnessjukvården, men blev lika riksbekant på grund av sin klassiska lärdom och gammallutherska högkyrklighet. Den förut nämnde skribenten i Dagens Nyheter berättar att Liedholm vid sin

hemkomst fick motta en tacksamhetskrivelse från ”100 å kyrkostämma röstberättigade personer i ett pastorat, beläget uti det mörkaste Småland”. Detta är enligt kyrkohistorikern Hilding Pleijel första gången som uttrycket ”det mörkaste Småland” förekommer i tryck. Det är då av vikt att iaktta att det förekommer i ett religiöst-kyrkligt sammanhang och att det användes om en gammalkyrklig auktoritet i Kronobergs län. Snart började man tala om ”det mörka och det ljusa Småland”, men för att rätt förstå innebörden i detta uttryck är det nödvändigt med en kort kyrkohistorisk orientering.

Det är ett allmänt bekant faktum att Småland under större delen av 1800-talet berördes av ett flertal olika väckelserörelser. Knappast någon enda församling kan uppletas, som undgått att påverkas av väckelse i en eller annan form. Den religiösa utvecklingen förlöpte emellertid mycket olika inom skilda delar av landskapet. Den äldre väckelsen kring prästmännen Sellergren, Hoof och Nyman vann sålunda en betydande omfattning i Varend och Västbo, medan däremot Sunnerbo samt huvudparten av Jönköpings län kom att i mycket hög grad präglas av den till stor del av lekmän ledda nyevangeliska väckelsen. En intensiv kolportörsverksamhet bidrog i väsentlig grad till att på många håll försvaga och upplösa den gammalutherska enhetskyrkan samt bana väg för separatism och frikyrklighet. Anmärkningsvärda olikheter i fråga om religiös status framträdde efterhand mellan Jönköpings och Kronobergs län med Västbo och Sunnerbo som betydelsefulla undantag. Kontrasten mellan det gammalkyrkliga Kronoberg och det frikyrkliga Jönköpings län, mellan ”det mörka och det ljusa Småland”, tycks ha varit mest markant i början av 1900-talet, då man med tanke på det småländska fromhetslivet kunde tala om två skilda världar i andlig bemärkelse.

”Det mörkaste Småland” med dess många ”mörka orter” blev ett uttryck, rent av ett slagord, som den frikyrkliga rörelsen gärna och ofta använde för att beteckna den del av Småland där dess mission hade föga framgång eller ej alls lyckades vinna insteg. Man behöver bara läsa skildringen i missionsföreståndaren Erik Jakob Ekmans stora verk med titeln *Den inre missionens historia* för att sanningen av det sagda ska bli uppenbar. I den 1896 utgivna första delen kommer Ekman in på de religiösa förhållandena i den typiska Varendssocknen Urshult, i våra dagar känd för sina stora fruktodlingar. Där hade under 1800-talet den store väckelseprofeten Pehr Nyman verkat i gammalpietistisk, strängt kyrklig anda, och där utförde vid denna tid den lika fromme som lärde doktor

Carl Wilhelm Widerström en nitisk själasörjar- och förkunnargärning av stora mått. Liksom sin företrädare bekämpade Widerström med olika medel alla försök att splittra den obrutna religiösa enheten i hans stora församling, som söndag efter söndag fyllde hans väldiga kyrka till bristningsgränsen. Om denna gammallutherska bygd skriver nu Ekman att Svenska Missionsförbundets arbetare där år 1895 ”haft i sitt evangeliska arbete att kämpa mot en fientlig befolkning, som i mycket liknar den som mött missionärerna i Kina”. Tydligare än här kan väl inte den skarpa motsättningen mellan det ”ljusa” Jönköpings och det ”mörka” Kronobergs län träda i dagen.

Ännu intressantare ur fromhetshistorisk synpunkt är emellertid Ekmans skildring av Kronobergs län i den del som utkom 1902. Där börjar skildringen med att konstatera att ”inom större delen av Kronobergs län hava ända intill den sista tiden andligt mörker, synd och ogudaktighet, i hög grad varit härskande”. Sedan skildras den ”förföljelsestorm” som år 1894 mötte ett par av Missionsförbundets predikanter just i Urshult och angränsande bygd. Därefter kommer en i detta sammanhang mycket viktig passus: ”Dessutom är det en ganska stor del av länet, som ännu är en ödemark i andligt avseende. Denna del, känd under namnet ’det mörkaste Småland’, består av omkring 30 socknar, inom vilka ingen missionsförening ännu finnes. Befolkningen är försänkt i allehanda synder och dårskaper och berömmar sig därav. Man är förskräckt för nyläseri, anser det som en olycka, om en s.k. kolportör reser genom socknen, och på nyårsdagen tackar prästerna Gud i kyrkan, att deras församlingar blivit befriade från nyläseri och kolportörsverksamhet.”

Ekmans stora verk blev vida spritt ute i landet, och hans skildringar blev bestämmande för de frikyrkliga kretsarnas uppfattning av det andliga läget i landet. Ljus var den bygd där den ”inre missionen” hade framgång, mörka åter de landsändar där denna fromhetstyp ej vann insteg, oberoende av om dessa senare trakter var sekulariserade eller präglade av gammal luthersk kyrkokristendom.

I november 1925 publicerade den svenska frikyrklighetens huvudorgan Svenska Morgonbladet en högst värdefull karta över frikyrklighetens utbredning i Sverige. Allt eftersom bygderna var ”mörka”, det vill säga saknade eller hade ringa frikyrklig verksamhet, tecknades de i svart färg. Där åter det frikyrkliga arbetet bedrevs mera regelbundet framträdde trakten i ljusare färg. Jönköpings län hörde till ”de främsta provinserna”

och framträder också mycket ljust på kartan. I det angränsande Kronobergs län åter saknades 20 socknar helt och hade 9 endast tillfällig verksamhet. På *en* socken när stämde antalet alltså med det som på sin tid uppgavs av E. J. Ekman. Kronobergs län utgjorde alltså det ”mörka” Småland.

Mycket mera skulle kunna anföras till belysning av hur olika i synnerhet frikyrkliga bedömare såg på det andliga läget. Alltifrån Ekmans dagar – och för övrigt ännu tidigare – jämfördes de gammalkyrkliga bygderna i Sverige med missionsfälten i Kina och Kongo. De var båda ”mörka bygder”, där det behövdes mission. Här fanns stora uppgifter för ”missionsvännerna i det ljusa av Herren så rikt benådade Jönköpings län”. Under februari månad 1928 fördes i Växjötidningen Smålandsposten en animerad debatt, där såväl gammalkyrkliga präster och lekmän som den frikyrkliga verksamhetens målsmän gav luft åt sina innersta känslor. Debatten gav indirekt en ganska god bild av den fromhetstyp som härskade i de mörka bygder som nu skulle bli föremål för evangelisering. Det är betecknande att inläggen är fyllda av citat från bibel, psalmbok och katekes men även citerar Luthers kyrkopostilla och andra av lutherdomens klassiska författare. Ävenledes hänvisas till den kyrkogärning som i dessa trakter utförts av präster som Nyman och Sellergren, Widerström och Jonas Ekedahl, den sistnämnde kyrkoherde i Tolg och känd som morfar till Elin Wägner. Här gavs starka uttryck för en i karolinsk fromhet bottnande, av gammalpietismen delvis präglad luthersk kyrkokristendom. Med sin konservativt gammallutherska samhällssyn, vars fortlevande existens betingades av de yttre sociala och kulturgeografiska förhållandena i Värebygdens, förnam denna fromhetstyp de utifrån inträngande nya idéerna av politiskt-religiös social art som något alldeles väsensfrämmande.

Så var det alltså i vissa delar av Kronobergs län långt in på 1900-talet. I det norra grannlandet, som dock hörde till samma stift, hade däremot den allmänna socialekonomiska och religiösa revolutionen inom svenskt folkliv under 1800-talet vunnit stort insteg. Där hade det kommit ”ljus över landet” och där måste man följdriktigt betrakta de bygder i vilka livet ännu levdes i gammaldags patriarkaliska former såsom ”mörka orter”. Detta är den sociologiska och kyrkogeografiska innebörden av uttrycket ”det mörka och det ljusa Småland”.

Även ur en liten stuga kan en stor man träda fram...

Av Marita Jonsson

De välkända orden i rubriken är givetvis Carl von Linnés och den åsyftade stugan är födelsehemmet i Råshult.

Första gången jag besökte stugan – det var inför skrivandet av min bok *Carl von Linné. Boningar, trädgårdar och miljöer* – var det med viss tveksamhet som jag klev in genom dörren. Huset sades vara byggt 1780 men Carl var ju som vi alla vet född 1707 och det var alltså en annan stuga som var födelsehemmet.

Jag tyckte om stugan, den kunde egentligen mycket väl vara byggd 1707. Köket med sina nakna timmerstockar, de blyspröjsade fönstren och planformen, en sexdelad plan med sal i mitten, kök på ena sidan och två kammare på den andra, var en ganska vanlig planlösning för präst- och kaplanboställen under det sena 1600-talet. Inredningen var dock av senare datum.

En stilla frid vilade över rummen i morgonsolen. Några år senare, våren 2005, fick jag i uppdrag av länsstyrelsen att rekonstruera stugan, trädgårdarna och gårdstunet kring vilket gårdens ekonomibyggnader en gång legat.

Miljön utomhus var enklast. Här fanns äldre kartor att tillgå som beskrev vägar, fruktträdgård, humlegård och kålgård, storlek och omfattning. Läns museet hade året innan gjort mindre undersökningar och funnit husgrunder på de ställen där man antog att de skulle finnas liksom en gårdsplan med kullersten. Till detta fanns Carl Linnaeus beskrivning av de växter som fanns på faderns gård 1730, *Adonis Stenbrohultensis*, och som förts från Råshult till Stenbrohult när fadern fick sin tjänst där.

Gräsmattan framför Linnéstugan togs bort och den stenlagda gårdsplanen blev synlig. En trädgård för läkeörter anlades, en humlegård planterades öster om den. Fruktträdgården ytterligare en bit österut kompletterades, trädgårdarna stängslades in och förbands med en tidigare uppförd kålgård. I sydost fanns för övrigt en del liljor och lökväxter som Uppsala universitet bedömt kunna härröra från Carl von Linnés tid, liksom

flåder och några krikonträd. Lustgården intill Linnéstugan som redan tidigare Gunnar Pettersson, Linnéträdgården i Uppsalas trädgårdsmästare, gjort i ordning fick en ansiktslyftning.

Det är en märklig känsla att åter kunna gå på samma stenläggning som Carl en gång tog sina första steg på och att känna doften från de växter och blommor som enligt hans beskrivning växte i hans fars trädgård.

Bostadshuset reparerades och inreddes med föremål vanliga i en liten prästbostad i början av 1700-talet. Önskemålet och uppdraget från länsstyrelsen och den arbetsgrupp som funnits, (utöver länsstyrelsen bestående av representanter från stiftelsen, Älmhults kommun, hembygdsföreningen, läns museet och kyrkan) var att byggnader, trädgårdar och landskap ska ge besökaren ett titthål in i 1700-talet som miljön och brukandet kan ha sett ut vid Linnés födelse och att återskapa hemmet så att man där med guidernas hjälp kan få uppleva de dagliga sysslor som en gång ägde rum.

Och så har det blivit och ni har säkert alla varit där och själva upplevt atmosfären.

Men hur är det med själva stugan? Är den inte Linnés födelsehem? Är den ett senare uppfört kaplansboställe som man hävdar sedan långt tillbaka? Redan i slutet av 1700-talet, strax efter Linnés död, restes en ekstolpe vid stora landsvägen nordost om gården som omtalade att här var Linnés födelsehem.

Det finns en teckning över Råshult gjord av Wetterling och daterad 1822, det är den äldsta bild vi känner till från husen. På bilden ser man flera stugor, den i förgrunden är dagens Linnéstuga. I rät vinkel ligger en låg åldrig sätesstuga med hög skorsten. I förgrunden ligger timmerstockar, kanske efter en byggnad som rivits eller till något som ska uppföras.

I en uppsats om Råshult i Linnésällskapets årsskrift 1923 dök för första gången uppgiften upp om att Linnéstugan kanske inte var det hus som Linné var född i. Författaren, överläkaren Emil Lindell, hänvisade till ett samtal i Råshult nästan fyrtio år (1887) tidigare mellan kyrkoherden i Stenbrohult J.G. Berg och den tidigare komministern på Råshult G. Linnér (1871-74). Linnér hade hävdade att det funnits en låg oansenlig byggnad i rät vinkel mot nuvarande byggnaden och att det var i den Linné föddes. Något skäl till sin mening angav inte Linnér. Den byggnad han syftade på är med all sannolikhet den låga sätesstugan på Wetterlings bild. Denna stuga revs 1843.

Påståendet har levt kvar och har genom årtiondena blivit ett faktum utan att sanningshalten i uttalandet prövats. Idag är den allmänna meningen den att Linnés födelsehem skulle ha legat i rät vinkel mot nuvarande byggnad och det anses allmänt att sätesstugan är födelsehemmet, eftersom stugan ser äldst ut av de två boningshusen.

Att sätesstugan skulle vara det hus Nils Linnaeus lät uppföra som sin bostad år 1706 är omöjligt.

År 1692 hade kronan upplåtit militiehemmanet Råshults Södregård till ”kapellanbol”(komministerbostad) och församlingen blev därmed skyldig att anställa och avlöna en komminister. Det gick trögt med tillsättandet men 1705 utsågs Nils Linnaeus. Gården, som bestod av två stugor, hyrdes vid tillfället av två bröder Bernt och Torsten med fruar och barn i väntan på att socknen skulle tillsätta en kaplan. Linnaeus ansåg att stugorna var i för dåligt skick att flytta in i, han framförde klagomål vid ”probstetinget” i Stenbrohult 24 maj 1705. Linnaeus ville bygga nytt. Tinget beslutade att riva det sämsta huset för att bereda plats för ett nytt och reparera det andra huset. Församlingen bistod med timmer och näver till den nya bostaden. Linnaeus uppförde vintern 1705-06 en byggnad med ”sahl, kamar och kiök, samt loft öffwer och kiällar under, men efter for vatn skall måste den igenkastas, item lagade de andr huus efter nödvändigheten”.

Ett hus byggdes alltså nytt, ett lagades. Linnaeus flyttade in i mars 1706. En bonde som hette Ingemar blev hans gårdsbrukare, antagligen mot ersättning av tredjedelen av avkastningen, en för tiden vanlig arrendeform. Kanske fick han bo i det reparerade huset.

Beskrivningen av det hus som Nils Linnaeus lät bygga är ingen åldrig sätesstuga med öppen takstol. Det är ett modernt hus i den stil som dyker upp under det sena 1600-talet, en karolinergård med förstuga och sal i mitten och kammare och kök på ömse sidor, samma planlösning som dagens Linnéstuga.

En låg sätesstuga kan omöjligt ha rymt en modern byggnad med ”sal, kamar och kiök och loft (dvs övervåning) öffwer”. Linnaeus har hämtat sin förlaga från de nya planlösningarna för löjtnants- majorsboställen, prästgårdar och komministerställen. Boendet fanns reglerat i 1681 års husesynsordning, det stärktes för militären 1707 med normalritningar. När Linnaeus tillträdde var fastställt att socknen måste ställa upp med vissa byggnader och jord. I samband med reformationen hade prästen

fått möjlighet att bilda familj. De gamla prästgårdarna avsedda för präst och hushållerska fungerade inte längre. Familjen ställde nya krav på prästbostäderna. När Linneaus tillträdde måste han själv sörja för det nya.

En präst också i en obetydlig församling hade ett stort ansvar, han svarade inte bara för gudstjänster, vigslar, dop, begravningar och husförhör, han var också statens representant och såg till att församlingen fick kännedom om de kungliga kungörelserna samtidigt som han åt kronan skulle lämna statistiskt underlag om sin församling. Ofta var prästen både läkare och apotekare. Han kunde därför ställa krav på sin församling. Det var om detta det handlade när Nils Linnaeus blev komminister och byggde nytt i Råshult.

Syneprotokoll bör ha upprättats vid Nils Linnaeus tillträde 1705, liksom när ny komminister tillträdde på 1720-talet. (Linneaus flyttade till Stenbrohult 1709 men behöll Råshult. Han efterträdde sin svärfar men måste ta hand om dennes unga hustru nummer två och tre minderåriga barn. För att klara av detta bad man tinget slippa komminister i Råshult och fortsätta få avkastning därifrån. Han avträdde Råshult först på tjugotalet. Då blev hans svägerskas man ny komminister.) Men protokollen finns inte längre.

Det första syneprotokollet från Råshult Södergård är i stället från 1751 och finns endast bevarat i avskrift. Då tillträdde Magnus Lagerqvist som komminister efter att gården brukats av Nils Linneaus och hans släkt i nästan femtio år. I synen omnämns två byggnader, en sätesgård (ryggåsstuga) och väster därom en liten stuga i två våningar. Båda tolkas som om de har byggts för tjugo respektive 15 år sedan, alltså på 1730-talet. Ingenting nämns om Nils Linneaus hus från det tidiga 1700-talet.

Emil Lindell, som var den som först ägnade sig åt Råshults byggnadshistoria och som därefter citerats av senare forskare, antar att Råshult brann på 1730-talet och att det skulle vara anledningen till att husen enligt syneprotokollet ”uppbyggs till väggar”. Han antar att sätesstugan (ryggåsstugan) byggdes i samma utseende som tidigare något år efter branden. Något skriftligt belägg att gården brunnit finns inte. För att bevisa sin tes lät han utföra en arkeologisk undersökning av platsen för sätesstugan 1921 och fann spår av brandlager i husgrundens västra del. Någon arkeologisk rapport skrevs inte. Resultatet redovisades av Lindell i en kortare artikel (SLS årsskrift 1923). Smålands museum och

Johan Åstrand lät under hösten 2006 göra en arkeologisk utgrävning av gårdsplanen och fann därvid på nytt husgrunden för sätesstugan, samt snett mot och under denna, ytterligare en äldre husgrund med syllstenar och ett välldigt stengolv. Kol och sot, Lindells brandlager, visade sig ligga under den *äldre* byggnaden och hade således inte med en eventuell brand av sätesstugan att göra.

Brann verkligen husen i Råshult ned på 1730-talet? Lindell antar det, men eldsvådor omnämns som dramatiska företeelser i protokoll, brev etc. Branden i prästgården i Stenbrohult 1746 till exempel beskrivs av såväl Carl, brodern Samuel och i olika protokoll. En eldsvåda i födelsehemmet, som dessutom hörde till pastoratet och nyttjades av familjen kan inte ha passerat obemärkt. I senare tid har det varit allmänt känt att Stenbrohult, där Carl växte upp, brunnit. Kan man ha blandat ihop det med födelsehemmet i Råshult?

Kan det ha varit så att syneprotokollet från 1751 bör tolkas på annat sätt? Synen görs när Carl Linnaeus moster Anna Maria Broderonia blir änka för andra gången. Hon är enligt synen medellös och skall när hon nu lämnar Råshult till pastoratet betala en stor summa pengar för bristande underhåll. Allt som kan anföras att hon faktiskt har gjort med byggnaderna under de 29 år hon bott på gården ska räknas till godo och dras av från hennes skuld. Hon har svårt att bevisa att husen varit eftersatta då hon tillträdde, eftersom ingen syn då gjordes. Änkan anger nu att sätesstugan ”af furutimmer för 20 åhr sedan upbyggt til wäggar”. Huset väster om sätesstugan med de två våningarna är ”för 15 åhr sedan upbyggt”, det räknas henne också till godo. Men trots att hon uppger att husen enligt dagens sätt att se eg. är nybyggda (de är ju bara 15 och 20 år gamla) så måste väggarna i sätesstugan enligt besiktningsmännen tas ned och byggas upp på nytt, kanske på grund av röta. Tvåvåningshuset måste kompletteras med nya syllar och tvärbjälkar och huset därför plockas ned och byggas upp med friska delar. Men Anna Maria Broderonia slipper betala.

Sannolikt byggdes inga nya hus 1731 och 1736. Väggarna kan precis som 1751 ha tagits ned och rötade stockar ersatts, ”innanrede”, spis, bakugn, golv, dörrar och fönster sparades. Det var de gamla husen som byggdes om, och kanske plockades ytterväggarna ned och rötade stockar ersattes för att klara ytterligare en generation eller två. Till dess huset, som i fallet med sätesstugan blev hopplöst omodernt, degraderades till

drängstuga och slutligen revs 1843.

Vad hände då med bostaden som Nils Linneaus byggde 1706? Inget i synen 1751 säger något om nybyggnad eller reparation av det huset på 1730-talet. Tjugofem-trettio år är heller ingen lång tid för ett hus. Det borde finnas kvar på tomten. Men beskrivningen och måtten överensstämmer inte med det befintliga tvåvåningshuset omnämnt 1751. Uppgifter om att huset brunnit saknas. Kan det vara så att bostaden inte togs med i synen eftersom den byggts av Nils Linnaeus själv? Betraktades det inte som församlingens hus, var det i väntan på inlösen av pastoratet en privat bostad?

Med mitt föredrag vill jag visa att det vi idag kallar Linnéstugan står på samma plats som det hus Nils Linnaeus byggde 1705. Sätessstugan fanns när Linnaeus flyttade dit och var redan då för gammal för att passa till prästbostad. Kanske nyttjades den som bostad av arrendatorn.

Planen för dagens Linnéstuga är densamma som det hus Nils Linnaeus byggde. En dendrokronologisk undersökning av huset skulle förmodligen ge oss svar på om det faktiskt också är Carls födelsehem. Tills vidare får vi nöja oss med att Linnestugan faktiskt står på den plats där födelsehuset var beläget.

Kjell Albin Abrahamsons tacktal för 2007 års pris till Dag Hammarskjölds minne

Naturen, skriver Dag Hammarskjöld, är den ”väldiga klangbotten mot vilken de mänskliga melodierna tonar”. I dag 46 år efter Dag Hammarskjölds död tonar hotfullt mörka och dystra melodier fram.

Det var en märklig händelse. Jag var ute och talade på ämnet ”Vår värld må vara eländig men blir faktiskt bättre och bättre för varje år”. Både publiken och jag gillar den föreläsningen eftersom – och nu kackar jag i eget bo - vi matas med så många eländesskildringar. Efter mitt anförande, och den obligatoriska frågestunden, kom det fram ett bekymrat par och sa viskande: Vår son hotar med att ta sitt liv på grund av miljöförstörelsen. Han vill inte leva, för katastrofen har gått alltför långt, allt är för sent.

Detta är nu för två år sedan. Sedan har samma sak inträffat ett par gånger till i olika varianter. Framför allt unga människor är skräckslagna, och skräckslagna människor är handlingsförlamade. Människor är rädda, och rädda människor uppträder irrationellt. De som bara ser hotbilder drabbas av vanmakt.

Miljörelsen har utträttat mycket gott. Men rörelsens värsta domedagsprofeter har också förorsakat mycken skada. De är medansvariga för unga människors självmord(splaner). Självt har jag lika svårt för nattsvart industrirök som miljömärkt ragnarök.

Om det inte vore så tragiskt är det rätt underhållande att läsa profetiorna av gamla uppblåsta miljögurus. En sådan pajas är Paul R. Ehrlich. I boken *The Population Bomb* (1968) heter det: ”Kampen att föda jordens befolkning är över. Och förlorad. Under 1970-talet kommer jorden att drabbas av massvält. Hundratals miljoner människor kommer att svälta till döds oavsett vilka nödgärder vi än kommer att vidta nu.”

Domedagsprofeterna älskar uttryck som ”alldeles för sent”, ”om vi inte slutar på en gång”(med tre utropstecken) och ”oavsett vilka åtgärder vi vidtar nu” (gärna med NU i versaler). Tidsperspektivet är alltid det hotfullt dystra ”Före – efter”, för att citera en boktitel från 1971 av miljödebattören Gösta Ehrensverd.

I själva verket har möjligheterna till positiva förändringar aldrig varit så

goda som för närvarande. År 1990 hade 35 procent av jordens befolkning tillgång till rent vatten. 2004 var siffran 50 procent. Och i dag är siffran hela 80 procent. Mycket talar för att de så kallade millenniemålen för en miljömässigt hållbar utveckling kommer att uppnås. Men för att kunna föra en offensiv miljöpolitik krävs engagerade medborgare, med kallt huvud och varmt hjärta. Och det gäller att se upp för alla falska profeter.

Klimatet fluktuerar, jorden har också eller framför allt ett naturligt utvecklingsförlopp. Inlandsisen kom och försvann inte på grund av bensindrivna gräsklippare och för mycket bilåkning. Inlandsisen bara försvann i alla fall. Dinosaurierna försvann. Det berodde inte på att det inte fanns något Miljöparti på den tiden, de jättelika djuren dog ut i alla fall. På väg till Kanada ligger den isfria ön Island och den isbetäckta jätteön Grönland.

Professor Hans Olofsson har åskådliggjort jordens tidsskeden så här:

– Om vi leker med tanken att jordens livslängd motsvarar en utsträckt arm, räknat från bröstbenet – då motsvarar den tid som mänskligheten existerat stoffet som försvinner när man filar naglarna.

Låt mig säga det klart och tydligt. Situationen är allvarlig. Men inte så allvarlig att vi behöver bli självmordsbenägna, vettskrämda eller handlingsförlamade. Kanske kan situationen beskrivas som det gamla österrikiska talesättet inom den kejsarliga och kungliga armén: ”Läget är hopplöst men inte allvarligt.”

Den danske miljödebattören Björn Lomborg varnar i boken *Cool it* för ”hysteri och ogenomtänkta utgifter”. Boktiteln, på danska *Køl af*, uppmanar oss att både hålla huvudet kallt och att dämpa växthuseffekten som mestadels är ett verk av den moderna människan.

Det var de döda sälarna som gjorde att Miljöpartiet kunde ta plats i riksdagen 1988. Nu ska tydligen isbjörnarna se till att miljöpartisterna stärker sin ställning. Enligt Lomborg har beståndet av isbjörnar ökat de senaste femtio åren. Av existerande tjugo isbjörnsflockar har en eller två minskat – i områden där kylan tilltagit!

Kanske är Lomborg ute och cyklar. Men han är i så fall inte ensam. Gösta Wallin, professor emeritus i oceanografi, påpekar att vi från Arktis bara har perspektiv från 1950 då mätningarna började. ”Än så länge har vi haft en liten men stabil vattenståndshöjning så långt tillbaka som vi har mätningar. Det finns ingen tendens till förändring. Så varför hålla på och skrämmas?”

Olof Palme varnade i ett tal i Karlstad 1977: ”Det är en fara när ekologin drivs till sin ytterlighet, när varje ingrepp av människan i naturen förkastas. Då blir ekologin inget annat än en vidskepelse med politisk innebörd, som står i förbund med konservatismen.”

Den trettioåriga sanningen står sig. Eller som SMHI: s expert, professorn i naturgeografi, Markku Rummukainen skriver i senaste numret av Internationella studier under rubriken Jorden går inte under på grund av klimatförändringar: ”det går att tackla [utsläppsminskningar], och dessutom till en samlad kostnad som inte hindrar ekonomisk tillväxt eller globala välfärdsökningar.”

Kanske är vi svenskar ett folk av dysterkvistar, domedagsprofeter och nejsägare. En undersökning våren 2007 från UNDP, FN: s globala nätverk för utveckling, visar nämligen att Sveriges invånare har en överdrivet dyster syn på tillståndet för den globala miljön. Som jag sade, hela 80 procent av jordens befolkning har i dag tillgång till rent vatten. Enligt UNDP-undersökningen tror svenskarna att det bara är hälften. Hela 83 procent av svenskarna tror inte att det är möjligt att halvera fattigdomen i världen trots att utsikterna är goda att målen nås år 2015.

Det finns en röst som jag saknar i miljödebatten. Dag Hammarskjölds kloka, analytiska och erfarna röst. Hans stämma i den inflammerade miljödebatten hade varit extra viktig eftersom han var en sådan naturälskare, eftersom han var både storstadsmänniska och naturdyrkare, en person som fann ett inre lugn i den norrländska fjällvärlden eller i kontemplationslunden i skånska Backåkra. På grund av ödets nycker har jag lätt att förstå dessa hammarskjöldska replipunkter, jag är född och uppvuxen i den jämtländska fjällvärlden och mitt hem i skånska Peppinge sedan 1983 råkar ligga några få kilometer från Backåkra.

Vi kommer aldrig att leva i en perfekt värld. Varje år dör 500 000 människor av något så simpelt som influensa, och det går inte att stoppa. Vi kommer aldrig att leva i en fulländad värld. Men vi måste hela tiden kämpa för en bättre värld. Jag vill att mina barn och kommande barnbarn ska kunna säga om mig, om oss: okej, de försökte, men de kom inte riktigt ända fram. Dag Hammarskjöld har uttryckt det på det här kloka och vackra sättet: ”Kommande slakten kan tänkas säga om oss, att vi aldrig uppnådde vad vi försökte uträtta. Må de aldrig kunna säga att vi misslyckades eftersom vi brast i tro eller tillät egoism att vanställa våra ansträngningar.” Så är det. Egoism får inte vanställa våra ansträngningar,

inte heller girighet, rädsla, feighet eller inskränkt nationalism.

Stort tack till Smålands Akademi för 2007 års pris till Dag Hammarskjölds minne donerat av grosshandlaren, ekon.dr. honoris causa Erik Malmsten. Tack så mycket! Priset ger mig ytterligare inspiration att inte brista i tro, att inte hemfalla åt förnöjsamhet, att inte tillåta egoism att vanställa mina små ansträngningar för ett helt och odelat Europa i en globaliserad värld. Kort sagt att i Dag Hammarskjölds anda vara lika sträng mot det egna jaget som mot allas vår moder jord.

Och tack till er alla här i Kristine vackra kyrka för att ni orkade lyssna.

Inträdestal år 2007

Jan-Olof Johansson

Vid intagande av Stol nummer 3

Om Josef på Berget är det inte skrivet mycket. Men några rader av biologiläraren och naturskribenten Ingvar Christoffersson i den lokala kulturtidskriften i Kronobergs län Memoria nr 7:1990, *Arvet från skogen*, säger en del:

Josef kom oftare än andra gubbar. Han fungerade som brevbärare mellan gårdarna men uppträdde också som kringvandrande predikant. Han var varmt kristen och för grannarna läste han efter behov lag eller evangelium.

Josef på Berget var min farfar. Född i Ryssby, utvandrad till Amerika i mitten av senare delen av 1800-talet med sina syskon men snart ensam återvändare för att leva sitt liv med Emma och nio barn på torpet Berget i Södra Ljunga. Detta är mitt kronobergska arv.

Att någon skulle föra predikoarvet vidare var nog givet. Det blev min far. Som predikant på småländska höglandet träffade han henne i Lannaskede som skulle bli min mor. Där bodde Johansson i Pukås, kyrkvård och förtroendeman i socknen, med sin fru Frida, fromsint och personlig i sin tro vilket passade väl in i Lannaskedegränds missionshus.

Morfar trivdes bättre med en cigarr och en Cognac med prosten än med pietistiska kaffedrickande evangelister. Min far var därför inte omedelbart välkommen uppför ”Pukåsalia”. Men med svingande högaffel och kraft i vedyxan gick han an.

Så befästes mitt småländska arv. Förutom några droppar Bredarydsblod, utspätt sedan 1700-talet, är blodet rent kronobergskt, begränsat till Ryssby och Södra Ljunga, på fars sida. Och på mors sida finns inget annat inslag än det småländskt högländska begränsat till Njudung och trakterna runt Vetlanda.

Att någon skulle fortsätta predikandet i släkten vet jag inte om det var givet, men det blev jag. Morfar Oscar, stavat med *c*, skulle varit mycket nöjd med mitt konfessionella val, inte minst då det kröntes med kungligt

predikantuppdrag. Farfar Josef, stavat som i Bibeln, hade nog inte brytt sig, bara jag fördelade lag och evangelium lika, utan anseende till person, om än i slott eller koja, och drack kaffe och umgicks med folk som folk.

Född i Lekeryd utanför Jönköping, uppvuxen i Skillingaryd och Aneby, realen i Eksjö och studenten i Nässjö gav jag mig ut i världen, fast besluten att aldrig återvända till Småland. Stugan hade blivit mig för trång, åtminstone den jag andligen vuxit upp i.

Studier i sociologi, vad annars för en frihetslängtande frikyrklig student 1968, och annan beteendevetenskap i Göteborg, men ganska snart teologi. På Elsie's kafé i Nässjö över en kopp kaffe och med en pipa, i smyg, hade resesekreteraren i Kyrkliga gymnastiförbundet (KGF), numera känd som biskop i Linköping, sagt till mig att jag borde bli präst, så frikyrklig gymnast jag var.

Och så fick det bli. Som teologistudent i Stockholm och Uppsala öppnades många fönster och tanken svävade fritt. De bibliska språken fascinerade särskilt och gav insikten att tolkningen av bibelordet inte var så given som missionshusens förtätade kaffedoftande atmosfär förmedlade – något jag senare kunde konstatera att den också kunde vara i såväl vitkalkade sockenkyrkor som stadskatedraler i tegel.

Språkfascinationen var nyckeln, skulle det visa sig, till ett års studier i Jerusalem. Och som många andra, som varit där, förlorade jag en del av mitt hjärta i det förlovade, och kanske nu förlorade, landet. Det skulle i sin tur leda till att jag numera ägnar en stor del av min fritid åt en flickskola i Betlehem, Svenska Jerusalemsföreningens, Den Gode Herdens skola.

Men präst blev jag inte så snabbt jag tänkt mig. På väg hem från Jerusalem blev jag erbjuden jobb i Frikyrkliga gymnastiströrelsen (FKG). Fastän på väg in i Svenska kyrkan tog jag jobbet, inte minst då FKG var den rörelse som fört mig vidare, lite motsägelsefullt, in i Svenska kyrkan.

I FKG jobbade också Anna, som blev min fru. Lusten att inte bara prata engagemang och solidaritet drev oss som nygifta från Göteborg ut på den östgötska landsbygden där vi tillsammans med ett par andra drev ett storfosterhem.

Arrendet på gården vi brukade i Östergötland upphörde, och vi sökte i hela landet, utom i Småland, efter en ny gård. Idealstället hittade vi dock utanför Sävsjö, i Hultsjö socken! Där fanns och finns med väckelserörelsens lidelse för allas frälsning och prosten Ponthéns

banbrytande öppna prästgård för psykiskt sjuka en särdeles förståelse för att öppna sina hem för dem som behöver ett nytt hem. Detta var säkert ett skäl till total avsaknad av skepsis hos den fromme bonde som upplät sin gård för oss som kollektiv, en skepsis vi vant oss vid både där vi bodde och där vi sökte tänkbara objekt. Men med Maranta-möte på rännet och dopförrättning i en avdankad mjölk tank från Sävsjö mejeri, nergrävd på tomt, hade han redan brutit mot det för bygden normala.

Tillbaka i Småland, trots föresatsen, kom tankarna på att bli präst också tillbaka. Prästvigning i Växjö domkyrka, efter ett halvår kallad som stiftsadjunkt av biskop Sven Lindegård.

Övertygade om att vi inte har någon varaktig stad som människor och att livet är att ständigt vara på vandring skulle tiden på stiftet bli max fem år. Det blev tjugofem!

Att jag nu ska sätta mig på den stol i Smålands Akademi, nummer 3, som två av de tre biskopar jag tjänat besuttit är märkvärdigt.

Jan Arvid Hellström, frid över hans minne, kom som en stormvind, fast ofta både blyg och förlägen. Hans förmåga att röra om och röra upp var slående. Idén om en småländsk akademi nämnde han tidigt för mig och som biskopsadjunkt lärde jag mig att vara professionellt skeptisk i hans närhet. Ibland med framgång och med varmt tack som lön efteråt, ibland utan framgång - tack och lov. Jag tror idén om akademien hör till det senare. Jan Arvid förärade mig titeln prost *honoris causa* trots min då för ändamålet ringa ålder.

Anders Wejryd, den andre på denna stol, och jag lämnade Östrabo nästan samtidigt, och han dessutom stiftet. Han blev ärkebiskop. Jag blev domprost. Jag trodde på honom och han på mig och kanske är det skälet till att jag står vid denna stol idag.

Min far växte alltså upp på Berget, min mor på slutningen upp mot Högaberg, en av småländska höglandets högsta punkter. Själv är jag höjdrädd, men likväl fascinerad av berg. Det har jag märkt på vandring i Juda bergsöken och vid bestigning av det över 2000 meter höga Mose berg i Sinai öken, för att inte tala om Frestelsens berg vid oasen Jeriko.

Berget är i flera religioner platsen för mötet med Gud, och jag anar varför. Det som är stort blir smått, och det som är smått blir stort. Perspektivet förändras. Och för den höjdräddade far en ilning genom kroppen som får en att nästan lyfta i en hisnande saltomortal och gränserna som

höll en fången är som bortblåsta av den vind som sveper över bergets topp och som blåser vart den vill. Är detta måne gudsfruktan?

Att göra det man inte riktigt vågar eller tror sig klara av utvecklar en som människa. Att bejaka inbjudan till Smålands Akademi kändes som att ta ett sådant steg. Och i bakgrunden hördes Jan Arvids röst uttala en del av det som var hans livsfilosofi: *Man ska aldrig säga nej till något som är roligt.*

Jag tackar därför för förtroendet som visats mig och hoppas att jag i någon mån ska kunna föra arvet vidare från dem som suttit på denna stol tidigare – i vilket fall var de inte mer smålänningar än jag.

Inträdestal år 2007

Lennart Johansson

Vid intagande av Stol nummer 9

Preses – Akademedamöter

Jag vill inledningsvis tacka för det förtroende som ni visat mig genom att utse mig till Olle Wingborgs efterträdare på Smålands Akademis stol N:o 9. Om jag kan leva upp till och bidra med ”snille och envishet” inom akademiens verksamhetsområden återstår att se. Mina småländska rötter talar möjligen för att jag åtminstone kan bidra med ett visst mått av envishet.

Från det att jag slog upp ögonen i stationssamhället Alvesta i mars 1961 vandrade jag vägen via Katedralskolan i Växjö, högskolestudier med historia som huvudämne, till Lunds universitet för att slutligen kröna den akademiska banan med en doktorsavhandling och utnämning till docent vid nämnda universitet. Avhandlingen belyste det politiska spelet inför Sveriges första folkomröstning, förbudsomröstningen 1922, och hur de politiska partierna och intresseorganisationerna aktivt deltog i förandet av den svenska alkoholpolitiken. Avhandlingens titel, *Systemet lagom*, indikerar just den svenska politiska kulturens adelsmärke: samarbete, konsensus och att lagom alltid är bäst.

Som andra barn i en skötsam arbetarfamilj, även om min far snabbt avancerade till tjänsteman och senare heltidspolitiker, präglades min uppväxt av en luthersk skötsamhetskultur, om än inte i första hand religiöst betingad. Man skulle göra rätt för sig och väl förvalta sitt pund. Flit och arbete, ärlighet och handlingskraft var en dygd, för de lata och bohemerna fanns ingen fördragsamhet. På min farmors sida fanns också en genuin folkbildningstradition. Boklig bildning och kunskap var viktigt, även om hon själv aldrig fick möjlighet att släcka sin kunskapsörst med studier efter avslutad folkskola. Däremot visade hon mig vägen in i kunskapens och böckernas värld. Hon läste Emil i Lönneberga för mig när jag var sjuk och hemma från skolan. För mig blev dessa berättelser en självklar verklighet då hon själv växt upp på ett litet torp i Algutsboda i de djupa smålandsskogarna och visste lika mycket om myllingar och vättar som självaste Krösamaja. Det fortsatte med Vilhelm Mobergs berättelser om

1800-talets Småland. Min farmor nickade instämmande när vi pratade om emigranternas och de indelta soldaternas vedermödor och öden. Hon visste mycket att berätta om både sjukdomar, vargar och fattigdom och nöd i de småländska torpstugorna. Mitt intresse för människor och händelser i det förflutna fick här sin tidiga näring.

Under min studietid, då jag fortfarande bodde hos mina föräldrar i Alvesta, höjde grannarna ett varnande finger för att jag kunde bli ”förläst”. Ett psykologiskt och socialt traumatiskt tillstånd som enligt de skötsamma arbetarnas logik kunde drabba alla som satt för mycket med näsan i böckerna. Jag tror ändå att jag lärt mig något av dessa varningsord, inte bara ryckt på axlarna och skrattat åt det, genom att jag alltid försökt vara både akademiker och en låt oss kalla det vanlig människa med helt andra intressen. Naturligtvis i första hand ett familjeliv med fru, barn och vänner, men också ett genuint idrottsintresse både som aktiv fotbollsspelare och hängiven åskådare både framför teven och på olika idrottsarenor. Jag fann här en otvungen och ”grabbig” gemenskap som jag dessvärre många gånger saknat i den akademiska världen.

Denna dubbelhet har i mångt och mycket varit en drivkraft och ett privilegium, men också givit upphov till identifikationsproblem då jag ibland ställt mig frågan om jag i första hand är den fotbollsspelande docenten eller docenten som har spelat fotboll.

Under mitt arbete vid Kronobergsarkivet och Växjö universitet har jag haft förmånen att delta i en rad forskningsprojekt och fått möjlighet att skriva en rad böcker och artiklar om skilda ämnen. Även om jag ofta arbetat med regionalhistoriska studier kring folklig väckelse och politisk kultur, har mitt huvudsakliga intresse kretsat kring alkoholpolitik och alkoholkultur i ett svenskt och nordiskt perspektiv.

För att förstå mer komplexa samhällsförändringar har jag ofta sökt mig till studier av lokalsamhället och då gärna min barndoms Alvesta. Det har handlat om stationssamhället som kulturell mötesplats, folkrörelsernas etablering, kommunsammanslagningar, Vilhelm Mobergs tid i Alvesta, men inte minst för att förstå meningsskapandet kring alkoholen och dess symboliska och kulturella betydelse. Den lokal- och regionalhistoriska forskningen vid dåvarande Högskolan i Växjö under ledning av Lars-Olof Larsson utgjorde den naturliga inspirationskällan. I nära samarbete med Lars-Olof och andra kollegor har flera intressanta forskningsprojekt och böcker tillkommit.

I Alvesta upptäckte jag hur alkoholen var en betydelsebärande del i konstruktionen av identiteter och subjektpositioner och hur samhällets gränser och sociala positioneringar formades kring bruket av alkohol. Där fanns de skötsamma arbetarna som genom fackföreningen och arbetarekommunen ville skapa bättre förutsättningar för sig och sina barn; där fanns skåpsuparna som meckade med bilar och sågade ved varje kväll tillsammans med den undangömda kvartingen; där fanns en borgerlig medelklass av småföretagare, högre tjänstemän och adjunkter, som hade börjat dricka vin och efterskåla på kalasen; där fanns de offentligt stigmatiserade alkoholisterna som fyllde funktionen av både olycksbröder att tycka synd om och som varnande exempel på hur det skulle gå om man inte följde skötsamhetens smala väg; där fanns de organiserade nykteristerna som med trosviss envishet höll koll på ölförsäljningen på ICA och Domus och vars ogillande blickar följde var och en som vågade sig in i den nyöppnade systembutiken. Alvesta är naturligtvis inte unikt utan speglar komplexiteten kring alkoholens symbolvärde, dess meningsskapande och meningsbärande funktioner i lokalsamhället.

Med denna komplexa bild för ögonen försöker jag i min kommande bok belysa svensk alkoholpolitik och alkoholkultur från 1855-2005. Den lokala praktiken vävs samman med och kontrasteras mot den nationella retoriken, lokal praxis ställs mot den nationella normen.

Jag har i min forskning så att säga lärt mig tänka och förstå genom att reflektera över människor, miljöer och händelser i den lilla världen, för att på så sätt begripliggöra den stora världen. För det är nog som författaren Jan Olof Olsson, signaturen Jolo, på sitt finstämda sätt ger uttryck för när han målar sin bild av människorna och samhällsutvecklingen i efterkrigstidens Sverige: ”Smålands järnvägar och stationer har gått i vår själ. Vi är alla påstigande i Alvesta!”

Tal vid överlämnandet av Smålands flora till universitetsbiblioteken i Småland i Växjö den 16 november 2007

Av Birgit Friggebo

I egenskap av preses i Smålands Akademi är jag mycket stolt och glad över att på uppdrag av Föreningen Smålands Flora få överräcka de första exemplaren av *Smålands flora* till biblioteken vid landskapets tre lärosäten, Växjö Universitetsbibliotek, Kalmar högskolebibliotek och Jönköpings högskolebibliotek. Detta överlämnande får stå som symbol för lanseringen av bokverket också till en bred allmänhet.

Vår önskan är att floran skall bli ett bra verktyg i undervisning, forskning och folkbildning – men också till nytta och glädje i vardagen för smålänningarna och andra – inte minst turister och besökare i det vackra landskapet. Generationer framöver kommer att hänvisa till floran och känna tacksamhet över den stora och betydande kulturgärning som hundratals smålänningar deltagit i och som idag uppmärksammas. Trettio års träget letande, kravlande, samlande, pressande, inventerande, dokumenterande, kartläggande och letande i arkiv har givit resultat. Floran är verkligen ett totalverk. Allt finns med. Det betyder 2 931 växter. Siffran har fått mig att fundera över Nationalencyklopedins 1 859 arter. Hur förklaras differensen på 1 072?

Smålands Akademis motto är snille och envishet och syftet med vår verksamhet är att främja den småländska identiteten. Säg vad man vill men vem kan slå Föreningen Smålands Flora i snillrik envishet för att främja det småländska?

Under årets Linnéjubileum har det publicerats ca 50 böcker, det har skrivits och uppförts nya musikaliska verk, det har hållits oräkneliga seminarier och kurser, det har byggts och restaurerats hus och trädgårdar och kulturlandskap har återuppstått. En del projekt har varit dyra att genomföra andra har i stor utsträckning vilat på ideell grund. Firandet har skett både utomlands och här hemma. Men jag undrar om något annat projekt har haft en så lång genomförandetid som 30 år och engagerat så många människor som utgivningen av *Smålands Flora*? Dessutom

”köster” den bara 26 öre per sida att köpa. Julklappsbekymren är som bortblåsta i år tack vare *Smålands Flora*. Och vad kunde bli en bättre födelsedagspresent till Linné än den flora som han själv aldrig skrev om sitt eget landskap. Föreningen Smålands Flora har verkligen slutit cirkeln efter trehundra år.

Vi skall nu alla här få delta i en stor kulturell och historisk händelse i landskapet – det formella överlämnandet och lanseringen av Smålands flora. Får jag be representanter för de tre biblioteken att komma fram.

(Utdelning och fanfar.)

Smålands flora tillhör nu alla!

Pristagare 2008

LINNÉPRISET tilldelas *Smålands flora*, som med sina 1216 sidor fördelade på två band är den största av de i Sverige utgivna flororna. För att beskriva landskapets olika växter har totalt 380 personer fingranskat markerna i Småland. Växtlokalerna har besökts vår, sommar och höst. Tillsammans har botanisterna letat växter i mer än 6000 dagar och vandrat över 4000 mil i landskapet, vilket har tagit 14 år att utföra. Smålandsfloran är till stor nytta för naturvården i landet och ett viktigt redskap i kulturminnesvården. I projektet har alla arbetat ideellt och dessutom bekostat sina egna resor.

Medutdelare är LRF.

WALLQUISTPRISET tilldelas *Ulrik Josefsson* för en bred engagerad och engagerande skildring av den svenska Pingströrelsens begynnelse, dess gudslängtan och iver både att nå medmänniskor och att påverka samhället. Hans doktorsavhandling ger ett sällsamt bidrag till vårt lands och inte minst vårt eget landskaps kulturhistoria.

Medutdelare är Växjö stift.

EMILPRISET TILL ASTRID LINDGRENS MINNE tilldelas *Eva Eriksson*. Med sin enastående förmåga att utvidga textens dimensioner har hon levandegjort bilderboksgestalter som Max, Vilda Bebin och hunden Rosa. Margareta Strömstedts Majken och Viveca Lärns Mimmi och Eddie är exempel på andra barnboksgestalter vilkas drag hon förstärkt. Med härlig humor har hon illustrerat Christina Björks text i *Astrid Lindgrens äventyr innan hon blev Astrid Lindgren*. Hennes lekfullt busiga bilder gör henne till en äkta arvtagerska till hyssmakaren Emil.

Medutdelare är Saltkråkan AB.

SMÅLANDS AKADEMIS PRIS TILL DAG HAMMARSKJÖLDS MINNE donerat av grosshandlaren, ekon. dr h.c. Erik Malmsten tilldelas *Thomas Hammarberg*. Hans liv har präglats av engagemang, humanitet i ordets vidaste bemärkelse: skydd för mänskliga rättigheter, stöd till flyktingar, barn och vuxna. ”Vägen till helgelse sker i vår tid genom handling” skrev Hammarskjöld. Årets pristagare är vald i Hammarskjölds anda.

Priset har möjliggjorts av ovan nämnda donation.

Tal vid Tegnérstatyn 15 november 2008

Av Stig Tornehed

Käre Esaias! Jag får väl lov – som levande i 2000-talet – att säga så. På Din tid gällde Ers Högvördighet och som ledamot av Svenska Akademien tilltalades Du med Herr. Växjöborna kunde ibland lite vanvördigt tala om Gubben på Kullen och till och med göra sig lustiga med att berätta om Dig. Det är något som följer med kändisskapet och som inte minst i vår egen tid frodas i medierna.

Förtrolighet med kvinnor är inget som Du ska belastas för och att Du gjorde kvinnan jämbördig som samtalspartner i din tids manssamhälle. Dina brev blev litteratur. Spreds och lästes i avskrifter och kom sedan i tryck att fylla flera volymer. Med Din *Fritiofs saga* nådde Du vida ut över gränserna, även till stugornas folk som sjöng om Fritiof och Ingeborg. *Fritiofs saga* blev folkets sånger, medan manskvartetterna tog hand om *Svea*.

I den gamla skolan läste vi *Fritiofs saga* och *Fänrik Ståls sägner*, inte för den litterära upplevelsen utan för att traska med versfötter genom dikterna, bli förtrogna med hexameter, alexandriner och femfotad blankvers.

Käre Esaias, som ett eko når oss i novemberkvällen från Karoliner gymnasiets aula Dina tal till de unga, tal som nådde ut över Europa. Ingen talade på Din tid om Växjö som en grön stad utan som Din och diktens stad. I dag är det bland våra unga – och äldre med för den delen – inte så många som känner till vad Du skrev och talade. Vi visar på de vita Tegnérkyrkorna i våra bygder, kanske ibland lite föraktfullt, och glömmer att de byggdes för att släppa in himlens ljus och ge plats åt sin tids växande befolkning.

Inför ett nytt år och i orostider ljuder via radion *Det eviga*. Vid sådana tillfällen är Du fortfarande vår nationalskald.

Käre Esaias, nu har Du suttit här sedan 1926 och sett hur tiderna förändras. Det är inte så ofta någon kommer med en blomma till Dig eller tänder ett ljus i novembers mörker. När Smålands Akademi bildades för 15 år sedan, var Du med och vi samlades kring Dig som en ledstjärna och det gör vi alltjämt. Med allt vad Du kan nå oss, har Du byggt Dig ett eget författarmuseum, inte med döda ting utan med ord som alltjämt kan nå oss:

*Dikten är inte som blommornas doft,
Som färgade bågen i skyn.
Det sköna, Du bildar, är mera än stoft,
Och åldern dess anlet förnyar.
Det sköna är evigt: med fiken håg
Vi fiska dess guldsand ur tidens våg.*

*Så fatta all sanning, så våga all rätt,
Och bilda det sköna med glädje!
De tre dö ej ut bland människors ätt,
Och till dem från tiden vi vädje.
Vad tiden dig gav må Du ge igen,
Blott det eviga bor i ditt hjärta än.*

Käre Esaias, med några blomster i novemberkvällen hyllar Smålands
Akademi ditt minne

Tal till Ulrik Josefsson

Av Gunnar Hillerdal

Decenniet efter sekelskiftet 1900 uppkom i södra och västra USA en ny evangelisk väckelserörelse. Den spreds med häpnadsväckande kraft till andra länder, bland annat till Sverige. Pingstväckelsen eller pentekostalismen, som den numera i vetenskapliga sammanhang ofta kallas, blev en betydande del av kristenheten.

Rörelsen gjorde anspråk på att förnya det urkristna församlinglivet. Namnet erinrar om traditioner från urkyrkan att Guds heliga ande kunde komma över människor. Karakteristisk för pingstväckelsen blev läran om andedopet, knutet till tungomålstalande. Uppseende väckte också tankar om Guds möjligheter att bota sjuka utan läkare genom helbrägdagörelse.

Genom speciella lärosatser och sin framtoning i entusiasm har pingstväckelsen allt oftare nämnts som en ny fjärde variant av kristenheten vid sidan av katolicismen, de ortodoxa kyrkor som omkring år 1000 vägrade erkänna ledarskap från påven i Rom samt protestantismen, som spreds över världen efter Martin Luthers kyrkokritik under första delen av 1500-talet.

I en 460-sidig doktorsavhandling med titeln *Liv och övernog* har Ulrik Josefsson, nu verksam som rektor både vid Korteboskolans bibelinstitut nära Jönköping och dessutom för vidareutbildning av pastorer i Uppsala, gett både sitt eget pingstfolk och oss alla perspektiv på svensk pentekostalism. Allmänintresset är uppenbart. Pingströrelsen i Sverige fick tidigt två fascinerande ledargestalter, vars namn är inskrivna i det gångna seklets kulturhistoria. Den dynamiske Lewi Pethrus var psalmdiktaren som skrev ”Löftena kunna ej svika” och ville få oss att skåda mot himmelen. Men han grundade också i jordiska Sverige tidningen Dagen och tog initiativ till det riksdagsparti som i dag heter Kristdemokraterna. Och vem minns inte den tidigare poeten Sven Lidmans penna och talekosnt?

Ulrik Josefsson, det är med glädje jag till dig överräcker Smålands Akademis och Växjö stifts Wallquistpris med tack för en gedigen skildring av vad du i doktorsavhandlingens undertitel kallar *den tidiga pingströrelsens spiritualitet*. Belöningen du får har namn efter

växjöbiskopen Olof Wallquist, som gick ur tiden år 1800 efter en betydande insats också som kyrkohistoriker och i allmänna värv, bland annat som rådgivare till konung Gustaf III.

Priset på 25.000 kronor tilldelas dig med följande motiverig: För en bred engagerad och engagerande skildring av den svenska pingströrelsens begynnelse, dess gudslängtan och iver att både nå medmänniskor och att påverka samhället. Din doktorsavhandling ger ett sällsamt bidrag till vårt lands och inte minst vårt eget landskaps kulturhistoria.

Tal till Smålands flora

Av Christina Hamrin

Blomsterkonungen Linné älskade sin småländska hembygd men skrev aldrig någon flora över sitt landskap. Men i november 2007 kom den, exakt trehundra år efter hans födelse!

Det är en gammal svensk tradition att skriva landskapsfloror: Några landskap har fått mer än en flora. Skåne har till exempel begåvats med hela sju floror sedan början av 1800-talet. Den nya smålandsfloran är den första som täcker hela landskapet Småland. Alla vilda växter finns med, och dessutom finner man de från utlandet nyinvandrade växterna och de så kallade trädgårdsflyktingarna. Hela 2628 olika växter har någon gång påträffats i Småland. 2329 arter har setts sedan projektet startade 1978. 299 arter finns inte längre i landskapet. De fullvärdiga småländska arterna uppgår i dag till 1494. Småland är således ett av de artrikaste landskapen i Sverige.

Smålandsfloran är den i särklass största av de utgivna flororna i landet med sina 1216 sidor utgiven i två band. Man kan också säga att denna flora är den mest fullständiga med drygt en miljon växtfynd gjorda under 1900-talets slut, men boken omfattar också mer än en halv miljon uppgifter ur litteratur, handskrifter och arkiv med pressade växter. Dessutom är floran mycket vacker i sin formgivning, där en av Sveriges bästa formgivare, Lena Eliasson, knutits till projektet. Södra Sveriges skickligaste växtfotografer har sedan bidragit med vackra blombilder.

I den första delen finns mer än ett hundra utflyktsmål beskrivna i Småland. Andra delen är en uppslagsbok där alla arter beskrivs och hur de växer i naturen. Mer än ett tusen kartor visar utbredningsområdena för arterna.

För att beskriva landskapets olika växter har totalt 380 personer strövat igenom hela Småland. Landskapet har indelats i 1432 5 x 5 km-rutor. Dessa fynd har sedan datalagts och bearbetats. Växtlokalerna har besökts på våren, sommaren och hösten för att inga arter skulle missas. Tillsammans har botanisterna letat växter i mer än 6000 dagar och vandrat över 4000 mil i landskapet, det vill säga ett varv runt jorden. Detta tog 14 år att utföra.

En del svårbestämda arter har sänts pressade till skickliga botanister vid våra universitet, men även utländska specialister har rådfrågats – sammanlagt över 70 personer. Vidare har böcker, tidningar, museer finkammats på äldre uppgifter.

Smålandsfloran är till stor nytta för naturvården i landet. Den är även ett viktigt redskap i kulturminnesvården.

I projektet har alla arbetat helt ideellt utan betalning. Alla har bekostat sina egna resor. De ideella insatserna kan värderas till mer än 30 miljoner kronor. Så mycket skulle smålandsfloran ha kostat om alla fått betalt för sina insatser.

Av detta framgår vilken synnerligen välförtjänt mottagare av årets Linnépris Smålands flora är.

Tal till Eva Eriksson

Av Ingrid Nettervik

Kära Eva!

En av mina favoritbilderböcker är *Vilda bebin får en hund*, som du har illustrerat till Barbro Lindgrens text. Men du har gjort så mycket mera än att illustrera texten, du har utvidgat den och lagt till sådant som texten inte säger något om. Bebin lyfter handgripligen upp en hund, han tar tag i betslet på en häst och han försöker locka med sig en katt med wienerkorv som han hämtar ur mammans påse. I texten står bara sakligt att han vill ha en hund, och om inte det går vill han ha en häst eller en katt. Till det bästa i boken hör den sista bilden. På sin födelsedag får Bebin en TYGHUND, han som vill ha en levande hund. Hans besvikelse är stor, förstås, men du låter i denna sista bild hunden på hanhundars vis lyfta ben mot ett träd. Och bebin han ler sitt sötaste leende mot mamman, vars häpenhet man inte kan missta sig på. Till det härlig hör också humorn i dessa bilder. Vilda bebin i din tolkning är verkligen besläktad med Emil i Lönneberga.

Så här skulle jag kunna gå igenom bilderbok efter bilderbok. Kvällen skulle inte räcka till, för Du har arbetat tillsammans med många författare och illustrerat ett flertal av dessa författares böcker. Alla Maxböckerna och böckerna om Hunden Rosa tillsammans med Barbro Lindgren. Ulf Nilsson är en annan författare du har arbetat tillsammans med (*Älskade lilla gris* och *Lilla syster Kanin* kan nämnas som exempel). Du har även samarbetat med Ulf Stark, Rose Lagercrantz och Eva Bexell och så vidare.

Men Du har inte bara illustrerat bilderböcker utan också så kallade kapitelböcker. Jag tänker då framför allt på Viveca Sundvalls (senare Lärn) böcker om Mimmi och hennes fem böcker om den härlige Eddie och på Margareta Strömstedts Majkenböcker. Jag ser särskilt framför mig bilden när Majken (i *Majken den nittonde december*) pekar ut fläcken med blod på marken – som egentligen är lingonmos – och hur hon senare står i mörkret och snöovädret och tittar in genom fönstret till en kamrats hus och ser den lyckliga familjen sitta där i värmen, medan hon själv känner sig ensam och oälskad. Men även då det är djupt allvar, som här,

så lurar humorn under ytan.

Du har också gjort en rad egna böcker där du själv står för text och bild. Det började Du tidigt med. Som senare exempel kan nämnas *Malla cyklar* och *Malla handlar* om den egensinniga och mycket företagsamma grisflickan Malla.

Direkt anknytning till Astrid Lindgren har Ditt samarbete med Christina Björk i förra årets bok *Astrid äventyr – innan hon blev Astrid Lindgren*. De bilder som inte är fotografiska eller hämtade från andra böcker har du gjort, och det är merparten av bilderna.

Jag har räknat upp allt detta för att visa hur välförtjänt det är att Du i dag får motta Smålands Akademis Emilpris till Astrid Lindgrens minne, sponsrat av Saltkråkan. I prismotiveringen står att dina lekfullt busiga bilder gör Dig till en äkta arvtagerska till hyssmakaren Emil. Din förmåga att utvidga textens dimensioner framhålls också.

Mina varmaste gratulationer!

Föreläsning vid Smålands Akademis högtidssammankomst i Växjö 2008

Väckelserörelsen som kritik och konstruktion

Av Ulrik Josefsson

Inledning

Det är ju inte varje dag man står uppklädd i Växjö domkyrka. Det är så ovanligt och omvälvande att det nästan känns överkligt så låt mig börja med att ta er med till en mer vanlig och vardaglig miljö. Det josefssonska hemmet en vanlig vardagsmorgon. Jag är lite som Anton Svensson, Emils pappa ni vet, som uppskattar en lugn morgonstund på egen hand med en kopp kaffe.

Jag uppfattar mig i bokstavlig mening som en av vardagens väckelserepresentanter, det är ofta jag som sköter väckningen där hemma. Utan att gå in på detaljer kan jag konstatera att uppvaknandets process har flera beståndsdelar; den ibland lena, ibland bryska konfrontationen med de sovandes tillstånd, vägledningen av den väckte in i en ny dag med allt vad den kan innebära, forandet av den nya dagens verklighet som i konkret mening betyder iordningställande av frukost och ibland hjälp att välja kläder eller hitta läxböcker.

Med utgångspunkt i denna vardagserfarenhet – kritiken av och uppbrottet från ett tillstånd, sömnens, till konstruktionen av och tillvaron i ett annat, vakenhetens – vill jag säga något under rubriken: Väckelserörelse som kritik och konstruktion.

Det första man kan fråga sig är vad väckelse betyder. Det är i regel en beteckning på både individuell och kollektiv upptäckt och tillägnande av tro. I ordet ligger både en ton av kvantitet, att det berör många, och kvalitet att det innebär omvälvande förändring. Det finns ingen absolut definition av begreppet men några beståndsdelar brukar finnas med som konstituerande för väckelse.

För det första är det numerär och kvantitet. En väckelse berör i regel många människor. Ju mer folk desto mer väckelse.

För det andra är det innehåll och kvalitet. En väckelse innebär i regel att de berördas liv och livsföring förändras i grunden. Ju mer förändring

desto mer väckelse.

För det tredje är det uttrycksform och intensitet. En väckelse innebär i regel en ökad intensitet och värme i sättet att uttrycka sig och gestalta tron. Ju mer intensitet desto mer väckelse.

Dessa tre beståndsdelar skulle kunna sägas konstituera väckelse: tillväxt, omvändelse och intensitet. Ofta samspelar dessa tre och tillsammans är de innehållet i väckelse. Ibland kan någon av dessa tre beståndsdelar, om den är tillräckligt stark, uppfattas som väckelse på egen hand men vanligtvis bärs en väckelse av kombinationen av numerär tillväxt, omvändelsens livsföring och intensifierade uttryck för det andliga livet.

Väckelserörelse är då beteckningen på de grupper som gestaltar väckelse. I Nationalencyklopedin sägs om väckelserörelse att det är ”religiösa massrörelser som kännetecknas av omvändelse, förändring av livsmönster och ofta karismatiska yttringar”. Genom historien finns mängder av utmanande, spännande och ibland skrämmande exempel på väckelserörelser låt mig nämna om tre viktiga företrädare för tre olika väckelser: Antonius Eremiten i Koptiska 300-talsväckelsen, Peter Lorenz Sellergren i 1800-talets pietistiska smålandsväckelse, och Levi Pethrus i den svenska pingstväckelsen med världsvida förgreningar. Men vi börjar i den sydegyptiska öknen.

Antonius och eremitväckelsen

Antonius levde under en av kristendomens märkligaste tider. Han fick se den kristna kyrkan genomleva en av alla tiders svåraste förföljelser under kejsar Diokletianus vid övergången mellan 200- och 300-tal. Därefter fick han se tron förändras från en relativt liten grupp som förföljd martyrkyrka till den kejsarstödda och privilegierade majoritetskyrkan. Att kyrkan blev allmän och så bred ledde till en enorm numerär tillväxt under 300-talets första decennier. Men det innebar också en förflockning av tron. Antonius svar blev att dra sig ut i öknen och in i eremitlivet. Snart fick han efterföljare och lärjungar och med tiden kom Antonius protest mot andlig släpphänthet att leda till formandet av kommuniteter, kloster och ordnar. Kommuniteter formades i öknen. Sedan formade Basileios den store av Caecarea kloster vid slutet av 300-talet och på sikt även en regel, i Västkyrkan tog utvecklingen fart 529 när Benedikt av Nursia grundade klostret Monte Cassino. Men vad har detta med väckelserörelse

att göra?

Antonius kritik mot det rådande och hans formativa liv blev starten på den munk- och klosterrörelse som genom århundraden varit en av den kristna kyrkans viktigaste bevarare, fördjupare och utbredare. Han vände sig mot något men framför allt tog han spjörn mot denna kritik för att forma ett alternativ som genom att vara ett kritiskt alternativ också blev ett konstruktivt korrektiv. Väckelserörelse som kritik och konstruktion.

Sellergren och nyfödelsen

Låt oss ta ett jättekliv i tid och rum. Vi passerar väckelse- och reformgestalter som Symeon den nye teologen, Bernhard av Clairvaux, Johan Hus, Martin Luther, Ignatius av Loyola, John Wesley. Alla dessa hade kunna vara exempel på det vi talar om. Istället stannar vi i en liten by, Hälleberga, i Södra Kronoberg i Växjö stift i början av 1800-talet hos Peter Lorenz Sellergren.

Sellergren hade betydande personliga problem och fick erfaras en genomgripande personlig omvändelse. Han prästvides här i Växjö 1794, alltså under Biskop Wallqvist som gett namn åt det pris jag fått motta. Han var en uppburen vältalare men med spritmissbruket som mörk skugga. 1814 gjorde han upp med sitt liv och sin tro och från den dagen startade en rörelse i hans eget liv som påverkade hans omgivning och som fick konsekvenser i en hel region. Denna rörelse har kommit att kallas ”den sellergrenska väckelsen”. Göran Åberg skriver att Sellergren hade ”nästan apostoliskt anseende” i sin region. Många människor berördes av denna väckelse som i pietistisk anda betonade den personliga omvändelsen och erfarenheten följt av en förändrad livsstil och ett liv i linje med omvändelsen. Sellergren bar upp väckelsen genom vägledning och fördjupning i olika samlingar i bönhus och kyrkor. Han förde otaliga samtal och gav ut skrifter, inte minst texten *Bref i andeliga ämnen* från 1843.

Sellergren hade en genomgripande kritik mot det rådande och i denna kritik involverade han sig själv. Han vände sig mot en distanserad tro som inte fick tillräckliga etiska konsekvenser. Det han formade var en förkunnelse mättad av personliga erfarenheter och uttryck. Denna förkunnelse blev ledstjärna för människor till att forma sina liv och sin tro med personliga erfarenheter, närhet och nerv som inslag och omvändelse

och etisk livsföring som uttryck. I den sellergrenska väckelsen fanns både kritik av det rådande men också en konstruktion av det nya livet i väckelsen.

Pingströrelsen och restaurationismen

Ett sekel senare i början av 1900-talet är den svenska kyrkan inne i sin kanske djupaste kris någonsin. Det är vid denna tid som två viktiga svenska väckelserörelser tar sin början: pingströrelsen och unglyrkorörelsen. Den senare ska jag inte säga mycket om men bara ett spännande sammanträffande. Unglyrkorörelsen med Billing, Björkqvist och Eklund i spetsen startade som en studentrörelse. Det första kristna studentmötet i Sverige hölls på Ekmans slott i Bjärka Säby 1905. 75 år senare donerar Ekmans familj samma slott till Pingstförsamlingen i Linköping. Även om tidsspannet bara är 75 år och det kulturella avståndet litet kan vi ändå konstatera att det finns kopplingar mellan väckelser över tid och rum.

Men nu var det pingströrelsen och dess ledare Pethrus som saken gällde. Pethrus var ung, ivrig och baptist i början av 1900-talet. Efter några omvälvande år som involverande studier och viss troskris gjorde han karismatiska erfarenheter och inom ett decennium skulle han vara den oomstridde ledaren för den svenska pingströrelsen, en ställning han bar upp in till sin död 1974.

Hans huvudsakliga kritik mot det rådande gällde förflackning både innehållsligt och uttrycksmässigt. Parollen var Framåt till urkristendomen, en strävan att återvända till ett bibliskt ideal genom att forma en tro för samtiden och framtiden. Pethrus och pingströrelsen bars av ett genomgripande restaurationistiskt ideal. Kyrkan, uppfattade man, hade efter en inledande idealperiod förfallit och behövde restaureras. Denna restauration hade pågått sedan reformationen men det fanns ännu oupptäckta ursprungliga ideal och uttryck. Ett av pingströrelsens bidrag till detta återuppbyggande blev betoningen på de karismatiska yttringarna.

Pethrus och pingströrelsen var hård och ibland onyanserad i sin kritik av det rådande men samtidigt obändigt uppfinningsrik när det gällde konstruktionen för det kommande. Initiativen visste nästan inga gränser: Förlag, bibelskola, veckotidning, dagstidning, radiosändningar, socialt arbete, folkhögskola och listan skulle kunna förlängas med bank, försäkringsbolag mm.

Situationen i Sverige blev ganska omvälvande men den stora effekten syns i den världsvida kyrkan. Även om den förändringen inte bara är ett verk av Pethrus eller svensk Pingströrelse så har de båda tydligt bidragit till hela kristendomens omformning. För ett sekel sedan var kyrkan i hög grad en vit väst företeelse, idag är kristendomen färgad av syd. I en kommande avhandling av David Bundy hävdas att svensk pingströrelse haft ett oproportionerligt stort inflytande i den världsvida kyrkans utbredning och pentekostalisering.

Pingströrelsens bidrag i in i väckelserörelsernas kritiska konstruktion kan sammanfattas som jag gjort i min avhandling i tre fält:

Radikalisering av tron där vissa element i lära och liv återupptäcks och betonas.

Intensifiering av uttrycken där de personliga och ofta emotionella inslagen lyfts fram.

Mobilisering av folket där de enskilda deltagarna motiveras att ta del i och bära väckelsen.

Slutsatser och utmaningar

Kritik av det rådande. Ingen väckelserörelse är tillfreds med det rådande, vare sig det gäller situationen i samhället, kyrkan eller individuellt. Det finns ett drag av kritik som utmanar.

Konstruktion av det kommande. Ingen väckelserörelse nöjer sig med det kritiska konstaterandet utan utmanar till uppbrott, formar en väg framåt och gestaltar det alternativa livet.

Det finns en uppenbar fara med konformistisk hegemoni eller ja-sägande korrekthet som likt gamla testamentets falska profeter säger att allt är gott och väl. Väckelserörelsen blir här som en profetröst som ropar: Vakna! Vänd om!

Faran i den andra sidan är att fastna i kritiken av det rådande så att man inte når till den nya konstruktionen. Om en väckelserörelse för mycket kritiserar och avgränsar sig från det rådande finns risken att isoleras och förlora den alternativa påverkan på det sammanhang man egentligen ville väcka.

Väckelserörelsens stora utmaning är att fortsätta att tala om, erbjuda och gestalta ett alternativ utan att likformas och därmed förlora sitt bidrag,

eller att isoleras och därmed förlora plattform. Väckelserörelsens livsrum är därför i kritiskt och konstruktivt samspel med det sammanhang i vilket hon verkar, vare sig det är i den sydegyptiska öknen, de småländska skogarna eller Rörstrandsgatan i Stockholms innerstad, eller varför inte i Manilla, Nairobi, eller Montvideo.

En rätt fungerande väckelserörelse kan ha en viktig, för att inte säga avgörande, funktion för samhället, kyrkan och individen, en väckelserörelse som är både kritik och konstruktion.

Inträdestal år 2008

Tomas Arvidsson

Vid intagande av Stol nummer 1

När nu kriminaliteten gör visst intåg i Smålands hittills fläckfria akademi så är det måhända bara en spegling av den tid vi lever i. Jag måste dock genast tillägga att jag än så länge är ostraffad. Naturligtvis har jag övervägt att pröva mina romanhjältars snabba förmögenhetsbildning mer konkret och i verkligheten. Hittills har jag dock prioriterat min goda nattsömn och avstått. Men det vore fel att ge några bindande löften för framtiden. Ledamotskapet i Smålands Akademi ger naturligtvis ett etiskt alibi med nästan förförisk lockelse ...

Nåväl, jag föddes som riktig smålänning i Älmhult, ett långt stenkast från Linnés Råshult. Den söndag jag föddes skrevs dyster världshistoria, inte för att jag föddes utan för att Tyskland gick i krig mot Ryssland. Dagen var 22 juni 1941. Samtidigt var det början till slutet för nazismen.

Min farfar, Per Johan Severin Arvidsson, var kyrkoherde i Ryssby, Växjö stift. Det hände märkliga ting i byn det där veckoslutet i oktober 1920. På lördagskvällen blev den snälla sanktbernhardshunden Saga som besatt, hoppade rakt ut genom prästgårdens köksfönster och sprang till skogs. På natten klövs flaggstången uppifrån och ner. Det blev söndag och den 10 oktober. Farfar förrättade högmässa i Ryssby kyrka. Utanför kyrkan väntade kusken med hästarna för att föra honom till nästa högmässa. Farfar knäböjde framför altaret. Efter en stund gick kyrkvaktmästaren generad fram för att väcka honom. Då var han död. Hemma i prästgården väntade min egen far – då 13 år – och hans storasyster. De hörde grinden slå igen och hästarnas hovar knastra i gruset. Min far sa ”Kommer far redan?” och de tittade ut. Där fanns ingen vagn. Efteråt fick de veta att deras far hade gått bort just i det ögonblicket. På kvällen kom hunden Saga hem.

Om det finns en vacker död så var det kanske en sådan. Men min farmor blev lämnad ensam med åtta barn i olika åldrar. Efter nådeåret i prästgården flyttade hon till Lund. Hon var en stark kvinna som drygt

tjugo år senare förenades med sin make på kyrkogården i Ryssby.

Min far, Bertil, var också riktig smålänning. Trots sitt prosaiska yrkesval – han var tandläkare – så älskade han den luftiga dikten, sagan, den goda historien, gärna i utkanten av det sannolika. Han berättade märkliga ting för oss fyra syskon, om gråklädda ryssfångar som gick igen på Visingsö, om hästar som alltid skyggade inför en bro, där man långt senare fann ett mördat kvinnolik nergrävt, om varsel och övernaturlig hjälp.

Min mor, Gunnel, stod både för spörjande andlighet och för praktisk realism i hemmet. Mina föräldrar var klokt liberala och progressivt fria i tanke och pedagogik.

Familjen flyttade tidigt från Älmhult till Göteborg. Jag hade tidvis en besvärlig första skoltid. Jag stammade på småländska i Göteborg och blev retad för att jag hade klassens största skolmössa. (Jag växte i kapp huvudet ungefär i fjärde klass.) Men jag uppfann en fiktiv hjälte, som hjälpte mig under flera år. Karlsson med det stora huvudet hade inte bara stort huvud, han var också utomordentligt smart, stilig, snabb och stark. Allt detta framgick av muntligt berättade eller nerskrivna äventyr (som jag krängde till mina föräldrar och tvingade på mina syskon). För omgivningen framstod kompensationsmekanismen lika uppenbar som patetisk, men den fungerade. Min vuxenövertygelse är att vi alla borde ha en Karlsson med det stora huvudet i handväskan eller innerfickan.

Min mor dog tidigt och min far blev ensam med fyra barn i åldrarna nio till sjutton år. Ju äldre jag blir desto mer fylls jag av respekt för den starka insats han gjorde under mina pojkår.

I Göteborg läste jag psykologi, pedagogik, biologi och en skvätt praktisk filosofi. Jag gick lärarutbildning och hamnade 1971 som utbildningsledare (motsvarar ungefär studierektor) och sedan prorektor vid högskolan i Kalmar. Jag arbetade därefter inom SVT i Karlstad, sedan på tidningarna Östra Småland och Barometern-OT i Kalmar. År 2000 lämnade jag det anställda livet och fick plötsligt tid att skriva böcker och krönikor på dagarna i stället för på nätterna.

Efter de dubiösa framgångarna med Karlsson med det stora huvudet iakttog jag en passande litterär tystnad fram till 1976 då min första deckare *Enkelstöten* kom ut. Det har sedan blivit nästan ett dussin romaner samt en mindre kriminell historia om hur det kan vara att bli morfar. Jag är nämligen en storögd och stolt morfar till fem barnbarn. Mormor Ulla är textilkonstnär och min hustru sedan 43 år. I äktenskapet står hon för snillet och jag för envisheten.

Mina brottslingar är skurkar, men trots allt ömsinta skurkar, i ohederlighetens tid. Ett exempel är studierektor Jan Bertilsson i Kalmar. Han lever med en inverterad Robin Hoodfilosofi: att ta från de rika och ge till sig själv. Han gör det med, hoppas jag, viss finesse och aldrig med våld. Överhuvudtaget anser jag envist att vår tids förhållningssätt till underhållningsvåldet – detta vidriga ord – är vilseledande, det är destruktivt för unga och andra sökande människor. Ungdomar från vår kultur och andra kulturer vill lära sig leva, de trevar efter mönster och sanningar. Vad ska de tro när de för tusende gången ser i tv och läser i böcker och förstår av dataspel att konflikter löser man med våld? Underhållningsvåldet ger dem i sämsta fall livslånga lögner och falska redskap.

Jag har förstått att det är en händelse att jag närmar mig just stol nummer ett, Astrid Lindgrens. En slump och inte en tanke, för vore det en tanke så skulle jag blygas och rodna – så mycket en smålänning nu kan rodna. Naturligtvis är jag stolt över stolen och kretsen den står i, det är en särskild ära att få inneha en stol som en småländska – och en sådan småländska! – har besuttit. Det är med uppriktig glädje och lite vemod som jag nu intar stol nr 1 vid Akademinns bord.

Föreläsning i Vaggeryd-Skillingaryd år 2009

Tre småländska prästdöttrar som var först *Av Jan-Olof Johansson*

Vid strandfager sjö ej långt från den lilla staden N. var den för sitt vackra läge och sin rikedom på fornåldriga minnesmärken ofta beundrade prästgården L. belägen. Citatet är från en novell i Aftonbladet 1843. Staden är Nässjö. Prästgården är Norra Sandsjöes och novellen är signerad W. Signaturen W i Aftonbladet vid den tiden stod för Wendela Hebbe.

Om prästgårdarna som kulturmiljö vittnar både skönlitteratur, biografier och många prästbarns och församlingsbors vittnesbörd. Den lutherska prästfamiljen som jordmån för både kultur och socialt och politiskt ansvarstagande är väl dokumenterat.

När prästgården fungerade som församlingens hem levde prästbarnen mitt i socknens puls av både kulturellt och socialt liv, inte alltid till deras kommande livs välsignelse. Inte sällan kom dock prästbarnens disparata uppväxt att leda till kulturell kreativitet som berikat andra.

Om tre kvinnor, som haft det gemensamt att de varit prästdöttrar och vuxit upp på prästgårdar i Småland och på olika områden varit banbrytande i svenskt kulturliv, handlar detta föredrag.

Det är 1800-tal det gäller. Folket bor än så länge på landsbygden. Kyrkan är central. Prästgården är församlingens hem. Småland präglas av väckelsens vindar. Biskop i Växjö stift är Esaias Tegnér, skalden vars storhet stiftet inte alltid, eller sällan, förmått inse, enligt hans egen stora förvåning, för att inte säga ursinne.

Om **Wendela Hebbe** förstod sig på biskopens storhet, förstod hon inte enligt honom att rätt uttrycka det.

Wendela Hebbe, som är den första av de tre kvinnorna, föddes i Jönköping 1808. Hennes far, Samuel Åstrand från Lenhovda var kaplan i Kristina församling och hennes mor, Maria kom från Jönköping. Åstrand var känd för sin vältalighet och sin förnämliga sångröst, vacker och

kraftig. Försök gjordes att få honom att övergå helt till sångens bana och bli operasångare, men han förblev sin prästkallelse trogen. Hans språkbegåvning, som han också var känd för, kom till användning då kronprinsen Karl Johan besökte staden. Kaplanen ledsagade kronprinsen på elegant franska.

Vägen från Jönköping gick alltså inte till Kungliga Operan i Stockholm utan till kyrkoherdetjänsten i Nässjö. Där bildade han stiftets kanske första barnkör. Wendela och hennes systrar, som Samuel kallade, Frågvis, Näsvis och Envis, behövde inte som de flesta prästbarnen sitta sysslösa i kyrkan. De fick uppgiften att sjunga i mässan. Vän av ordning anmälde emellertid förfarandet till Växjö domkapitel som fann sig föranlåtet att utfärda en varning eftersom flickorna stod innanför altarringen. Komminister Åstrand lät dem därför i fortsättningen framföra sin sång utanför altarringen. Att de sjöng i mässan kunde ingen fälla honom för.

Men tiden i Nässjö blev inte så lång. I Norra Sandsjö behövdes en ny kyrkoherde och inte vem som helst. Man hade problem med klockaren och det gällde att få någon som kunde tygla honom. Samuel Åstrand svarade mot behoven och en delegation från Norra Sandsjö for till Nässjö prästgård och knackade på och framförde sitt ärende. När de gjort det tyckte sig Åstrand känna igen en av männen och frågade om de inte hade träffats. Jo, det hade de och mannen berättade var och hur. Mannen från Norra Sandsjö hade lämnat ved till hospitalet i Jönköping såsom påbjudet men när Samuel Åstrand, som då var syssloman vid hospitalet, såg kvaliteten på veden pryglade han upp mannen.

Och ändå, så vill ni ha mig som kyrkoherde, frågade Åstrand. Just därför, blev svaret.

Åstrand var en av biskopen Esaias Tegnér's goda vänner och denne besökte gärna prästfamiljen, där han träffade Wendela redan som tonåring. Tegnér utnämnde Åstrand till prost, som dock dog bara några år efter det att Tegnér blivit biskop. Maria Åstrand med de tre döttrarna fick lämna prästgården då Wendela, äldst bland flickorna, var nitton år. Maria återvände till sin barndomsstad Jönköping. Där fick Wendela fortsatt utbildning efter den utbildning som hennes far hade gett henne. Och säkert tog hon intryck av Tegnér som fortsatte att besöka familjen även efter faderns död.

I Jönköping träffade Wendela den som skulle bli hennes lagvigde man, Claes Hebbe som kom från Stockholm och var jurist vid Göta

Hovrätt. Claes Hebbe köpte godset Näsbyholm i Fryele och där slog sig de nygifta ner.

Tegnérns intresse för familjen Åstrand koncentrerades mer och mer till Wendela och 1837, när hon är 29 år och han är 55 år, inleds en brevväxling mellan dem som blir mer och mer glödande ju längre tiden går, även om inledningen är uttryck för hans omsorg om Åstrands och deras hälsa i koleratider.

Men med ett brev skrivet från Prinsnäs i Norra Sandsjö inleds romansen av en förälskad, passionerad, kärlekskrank biskop även om brevväxlingen under de sju åren den pågår också har utrymme för de vardagliga bekymren, ekonomin och litteraturen. Men breven präglas av hans näst intill sjukliga passion för Wendela och när inget biter på henne av stilistiska rosor och kärleksförklaring så tar han till utpressning i ett poem han kallar ”Varningen”:

Ack Wendela, hur skall jag, den försmådde, kunna ha någon levnads- eller sångarlust då du icke kan älska mig? Mitt hjärtas, kanske till någon del Svenska sångens öde, vilar numera i dina händer; skall det förvissna där?

Om det kan tyckas opassande att tala offentligt om en biskops passioner, allra minst som det är domprosten som gör det, är det i full överensstämmelse med biskopens vilja och förmodligen även Wendelas. Han tyckte att brevsamlingen skulle offentliggöras och att folk skulle få veta om deras ”affär” efter deras död. Och efter Wendela som många älskat fanns inga andra vittnande brev än de från Tegnér; kanske var det hans ord som fick henne att spara just dem: *Sedan både du och jag är döda kan det ej skada om man får veta hur kär jag haft dig.*

Wendela och Claes Hebbe fick tre döttrar, Fanny, Theckla och Signe, som ärvt morfar prostens sångröst blev operasångerska. Men familjen Hebbe gick ett tragiskt öde till mötes. Juristen Hebbe var ingen affärsman. Han sålde oxar som inte fanns för att rädda ekonomin och när allt uppdagades lämnade han både familjen och landet. I 40 år var han borta och försörjde sig i London och New York som översättare och diplomat, och familjen återförenades aldrig även om han återvände som en gammal man men ganska okänd.

Wendela betraktades inför lagen som änka och fick på det sättet

vissa privilegier. Hon gjorde som hennes mor gjort när hon blev änka. Hon återvände till sin barndomsstad Jönköping med sina tre döttrar och försörjde sig genom att undervisa. Men hon stannar inte länge i Jönköping utan flyttar till Stockholm.

Kontakten med Tegnér är inte oväsentlig för denna flytt och för hennes inträde i Stockholms kulturliv. Som ledamot av Svenska Akademien kunde han öppna dörrar för Wendela.

På Kungliga Biblioteket träffade hon en annan smålänning, också av prästsläkt, Gunnar Olof Hyllén-Cavallius, folklivsforskare, mest känd som utgivare av det stora verket *Värend och virdarne*. Han förmedlade en på flera sätt avgörande kontakt med redaktören Lars Johan Hjerta, Aftonbladets grundare och utgivare.

Genom Hjerta fick Wendela möjlighet att publicera sig. Ett exempel är den essä från vilken jag lånat ett citat som inledning till detta föredrag. Hon skrev också recensioner och gjorde översättningar. Pappa Samuels språkbegåvning och undervisning visade sig vara värdefull för Wendela – och hennes envishet. Hon blev ganska snart betydande i Stockholms kulturliv och fick också makt genom sin roll som recensent. Hjerta gav henne kontrakt med tidningen och hon blev därmed fast medarbetare. Det är detta som renderar henne platen som första svenska kvinnliga journalist fast knuten till en tidning.

Wendela flyttade snart in på Stora Nygatan 21 där Aftonbladets redaktion låg och där Lars Johan Hjerta bodde med sin familj, och snart uppstod romans mellan Hjerta och Wendela. En ödets ironi, eller utslag för Wendelas charm, skönhet och breda och stora begåvning, är att hon nu befann sig i passion med Tegnér's store antagonist. Tegnér var den konservative och Hjerta den radikale, ofta i polemik med varandra.

Förhållandet med Tegnér blev inget mer än en på många sätt intensiv brevväxling, till Tegnér's stora besvikelse, om nu ordet räcker. Romansen med Hjerta ledde längre och resulterade i ett gemensamt barn. Hjerta förblev i sitt äktenskap och Wendela tvingades åka utomlands, inte bara för att föda deras gemensamma barn utan också för att lämna lille Edvard hos en läkarfamilj i Berlin, där han växte upp. Han fick också bära deras efternamn, Faustmann. (Mollie Faustmann, dotter till Edvard, har målat altartavlan i Nässjö gamla kyrka, farmors barndomskyrka!).

Men Hjerta sörjde ändå för Wendela och gav henne ett hus i Södertälje, kanske var det dock mest av hänsyn till sin fru och av självbevarelsedrift

som äkta man och familjefar.

Wendela var inte bara journalist och redaktör utan även författare. Hennes största skönlitterära verk är *Brudarne*. Romanen handlar om den altruistiska prästdottern Nanna som dör av sorg efter det att hon brutit med fästmannen Edvard, som blivit henne främmande efter hemkomsten från storstadens nöjen. Temat som ofta återkommer hos Wendela är dubbelmoralen, gestaltad i motsatsen mellan stad och land, man och kvinna.

Wendela fick leva länge och dog 91 år gammal efter att ha levt nästan hela 1800-talet. Som vanligt hade hon åkt till landet för sommaren. När hösten nalkades insjuknade hon, låg i elva dagar med dottern, operasångerskan Signe vakande. I sin dagbok skrev Signe: *Klockan halv tio på kvällen gick solen ned för mig för alltid här.*

Dagen före sin död hade Wendela höjt sitt huvud och högt och klart läst Tegnér's "Sång till solen":

Dig jag sjunger en sång

*du högtstrålande sol!
Kring din konungastol,
djupt i blånande natt,
har du världarna satt
som vasaller. Du ser
på de bedjande ner:
men i ljus är din gång.*

Inte långt från Stora Nygatan i Gamla stan i Stockholm där Wendela Hebbe bodde och arbetade ligger Skeppsbron. Där bodde en annan småländsk prästdotter, fast några år senare. Det var **Lina Sandell** som kom till Stockholm 1861. Hon hade som Wendela blivit faderslös genom att hennes far, kyrkoherden i Fröderyd, omkommit då han föll överbord i Vättern på väg till Göteborg. Där skulle han besöka sin vän Peter Wieselgren, Vislandasonen som han hade lärt känna i Växjö då han var komminister i Växjö domkyrka. Wieselgren var nu domprost i Göteborg.

Lina far hade liknande bakgrund som Wendelas, född i Lenhovda, fast uppvuxen i Karlskrona med Brödraförsamlingen som andlig miljö, och skolgång i Växjö. Till Lund hade han lockats av ryktet om Tegnér och

de förblev vänner hela livet. Fröderyds prästgård besökte Tegnér gärna liksom Norra Sandsjös, även om det kan vara svårt att förstå hur Tegnér kunde trivas i den av väckelsefromhet så starkt präglade Sandellska prästfamiljen. (Eller är det tvärtom, lätt att förstå, inte minst när man lärt känna en sentida Växjöbiskop med stor fascination för Tegnér liksom för väckelsefromhet. Är det gnosticismen som är det förenande draget?)

Lina hamnade efter faderns död, precis som Wendela, i Jönköping för vidare flytt till Stockholm. I Jönköping behövdes hon för att hjälpa sin sjuka syster Charlotta, som inte hade långt kvar att leva. Hon lämnade efter sig barn och man, Knut Wilhelm Almqvist, prästson från Gränna och själv präst och grundare av Jönköpings Traktatsällskap, en av källorna till Svenska Alliansmissionen. Lina fortsatte att vara en hjälp och ett stöd för sin svåger som återkommer i detta föredrag som far till den tredje prästdottern.

Det är inte främst som diktare som Lina tar sig fram i Stockholm utan som förlagschef och -redaktör. Hon fick arbete hos Evangeliska Fosterlandsstiftelsen och givetvis var det i sin egenskap som diktare hon kvalificerade sig för arbetet på förlaget och det är som förlagschef hon tar sin första plats bland kvinnor, första kvinnliga förlagschefen och -redaktören. Hon slutredigerade sångboken *Pilgrimsharpan* och hon skrev i tidningen *Budbäraren*, var redaktör för *Barnens Tidning* och arbetade fram och gav ut söndagsskolmaterial.

År 1867 gifte sig Lina med grosshandlaren Oscar Berg. Om Wendela hade spelat och i viss mån vid denna tid fortfarande spelade en stor roll inom Stockholms kulturliv spelade Lina en stor roll inom det andliga livet i Stockholm vid denna tid. Närheten till Kungliga Slottet och hovet var inte bara geografiskt, ett par kvarter, utan också andligt.

Oscar Berg var inte lika framgångsrik som affärsman utan tvingades i konkurs, en personlig tragedi både för honom och för Lina. Hon levde efter sin mans död ett stilla liv, några barn hade paret aldrig fått och 1903 dör hon på Kristi Förklarings dag och begravs på Solna kyrkogård.

Det är dock inte, till skillnad från de två andra prästdöttrarna, för det hon varit först med som hon är mest känd utan givetvis för den sång- och psalmskatt hon försett svensk kristenhet med. I Fröderyd har man aldrig glömt sin prästdotter Lina utan vårdar hennes minne både genom ett förnämligt museum och genom ett årligt firande på Kristi Förklarings dag.

Bara några år efter det att Linas syster Charlotta gått bort blev hennes man K W Almqvist kyrkoherde i Linneryd. Han hade då redan gift om sig med en vän till Lina, Augusta Svahn som då bara var 20 år gammal. Hon hade också konfirmerats av Linas far Jonas och stod familjen Sandell nära. Augusta var litterärt begåvad och hade också studerat språk. Av Lina fick hon översättningsuppdrag.

Almqvist var en väckelsepredikant som samlade otroliga skaror. Det sägs att det kunde komma upp till 5000 människor till högmässan i Linneryd. Bara en tiondel fick plats i kyrkan och de andra väntade utanför på att kyrkoherden skulle träda ut, predika och sjunga till eget gitarrackompanjemang.

Knut Wilhelm var av en känd prästsläkt. Hans far hette Sven Johan och var kyrkoherde och kontraktsprost i Gränna, tillika riksdagsman. Av det han kallades för, biskopen i Gränna, kan man ana personlighet och karaktär. Han var precis som de två andra prästdöttrarnas fäder en av Tegnér uppskattad präst och vän. Tegnér fick prästviga hans son, KW vid en av sina sista prästvigningar.

Som nyprästvigd kom KW till Jönköping där han blev lärare och kom i kontakt med den lågkyrkliga lekmanarörelsen. Efter tiden i Linneryd blev KW föreståndare på Johannelund, Evangeliska Fosterlandsstiftelsens predikantutbildning.

Samtidigt 1869 föddes KW:s och Augustas första gemensamma barn, **Ester Almqvist** som är den tredje prästdottern som detta föredrag handlar om.

KW återvände, förmodligen det vi idag kallar utbränd, till Linneryds grannförsamling Nöbbele som kyrkoherde. Han var ingalunda bortglömd och glöden fanns kvar. Folket vandrade från Linneryd tidigt i söndagsottan och tog de flesta platserna i kyrkan till Nöbbelebornas förtret. Men hans tid i Nöbbele blev kort. Han dog redan 58 år gammal. Ester Almqvist var då bara elva år. Hon hade två småsyster, varav den ena senare dog endast 17 år gammal. Och återigen möter vi en prästänka, Augusta, som trots sorgen och mödan var full av kraft för att klara sitt liv som ensamstående mamma. Augusta flyttade med barnen till Korsberga. Hon hade genom sin vän och sin mans svägerska, förlagschefen Lina, jobb som översättare. Men detta räckte inte. I Korsberga startade hon privatskola. Hon flyttade sedan till Gårdsby och senare till Värnamo. Hon slet för sina barn och

deras utbildning.

Ester hade anammat sin mammas litteraturintresse och visade inte bara intresse utan också fallenhet för konst. Hon satt ofta hemma och ritade, kanske för det handikapp hon hade, en deformerad rygg, vilket omöjliggjorde mycket av utelek. Konstnärligheten kom nog också från Augusta som också vid sidan av allt annat försörjde sig som väverska.

Esters tidiga uppväxt måste ha präglats av väckelsefromhet, mycket folk i både kyrka och prästgård, sången och stämningen vid de stora missionsmötena. Trots den osäkerhet det måste ha varit understödde Augusta Esters konstnärlighet och lät henne fara till Stockholm och söka in på Tekniska skolan, nuvarande Konstfack.

Författaren Bo Bergman hade kommit i kontakt med Esters syster och var så betagen i henne att hon förärades en dikt, ”Stjärnöga”, som fick toner av Wilhelm Stenhammar:

Bara du går över markerna

lever var källa

sjunger var tuva ditt namn.

Om Ester sa Bo Bergman att hon hade en eld inom sig.

Konstnärligt skedde det mycket i Sverige denna tid, slutet på 1800-talet. Carl Larsson och andra kom hem från Paris med nya impulser och menade att Akademin hade spelat ut sin roll. Ester ville vara med sin tid och vände Akademin ryggen och begav sig vidare till Göteborg, där Carl Larsson var lärare. Det var han som lärde henne teckna.

I Stockholm hade Carl Larsson bott på Prästgatan, en skylt på huset visar vilket det är. Här hade han försörjt sig delvis som tecknare åt Aftonbladet och illustrerat bland annat Wendela Hebbes texter!

Om Carl Larsson kan betraktas som feminist vet jag inte, men han bekände i varje fall att han ”blivit botad från att kvinnor inget dög i artistväg”. Han hade nämligen fått fyra kvinnliga elever som var så ”vådligt styva”. En av dessa var Ester Almqvist.

En av de manliga eleverna var också smålänning. Han hette Albert Engström. Han var så fattig, berättade Ester i ett brev till mamma Augusta och bad henne samla in en femma till honom. Hur det var med Albert Engströms fattigdom kan vi bara ana men Augusta samlade in pengar och skickade till Ester som kunde hjälpa honom.

Efter tiden på Valand i Göteborg hamnade Ester i Trosa och i Gränna innan hon kom hem till mamma i Korsberga.

Om skilda världar hade Ester lärt sig mycket. I ett brev från Korsberga skrev hon till en vän:

*Kan du förstå att jag lefver liksom i två världar: den ena är med er mina älskade kamrater, konstnärer och solmänniskor – den tillvaron återknyts alltid där den slutade, om än årtal gått emellan. Och så den andra tillvaron: den är tung och förhistorisk skulle jag vilja säga, svensk och bondsk. Jag vet inte om du förstår mig. Det är min gamla tillvaro som småländsk prästdotter, som aldrig kan utplånas. Rolig och upplyftande är den inte, men ändå underligt nog är det bara i den omgifningen och i den luften, så att säga, som jag kan måla så att jag känns vid det, att det är **jag** och inte dens eller dens efterapare som gjort det, det blir alltid sorgmodiga saker, men i alla fall det enda äkta jag kan åstadkomma.*

Ett tidstypiskt dokument; den tidens konstnärer uttryckte det ofta så att det var i sin ursprungsmiljö de kom bäst kom till sin rätt. Men vilka präst- och predikantbarn har inte upplevt spänningen mellan prästgården och studiemiljön?

Augusta blev så småningom chef för EFS:s boklåda i Stockholm. Man kan ana att väninnan Lina var viktig för Augusta. Och Ester tecknade bibelspråk till boklådan.

Augusta återvände till Småland ett par år innan Lina dog och bosatte sig utanför Aneby, som kom att bli en viktig ort i Esters konstnärskap.

När Augusta dog blev Ester, som aldrig var gift, mycket ensam. Hon bodde en tid vid järnvägsstationen i Aneby och där finner hon nya motiv. En frigörelse visar sig i hennes konstnärskap och hon går ut i solljuset, målar inspirerad av solmålaren Per Ekström från Segerstad på Öland i motljus. Hon blir därmed en av modernismens kvinnliga pionjärer, kanske den allra första kvinnan bland modernister.

Hon flyttade sedan till Slagsta i Botkyrka där hennes syster Maria fanns som speciallärare. Hon byggde sig ett hus med ateljé och bodde där tills hon slutligen bosatte sig i Lund. Där blev hon bekant med sin granne som inte var någon mindre än Esaias Tegnér d.y.!

För sitt måleri vistades hon både i Italien, Österrike, Paris och på fler håll. Men bland alla platser hade hon en särskild förkärlek till Ronneby.

Där hade hon varit med far på vilsemester.

Att hon hade med sig många upplevelser och intryck från sina första elva år som prästbarn i väckelsefromheten kan man ana av oljemålningen ”Sammankomsten” som hon daterat 1929 och som idag finns på Nationalmuseum. FN:s postadministration beslöt att 1992 illustrera artikel 20 om mötesfrihet med denna bild!

Ester Almqvist, banbrytare inom den svenska moderna konsten, hade en positiv livssyn. Sitt handikapp lät hon förbli underordnat alla gåvor hon fått. Redan från början hävdade hon sig väl mot sina manliga konstnärer. Hon slutade sina dagar i Lund, troligen av tyfus. Hon behöll sin positiva livssyn in i det sista då hon på sin dödsbädd tröstade andra med orden, som vittnar om en existentiellt levande kristen tro: ”Sörj ej så och tänk ej så mycket på det förgångna. Det är det underbara med livet att det vill förnyas.”

Professorn i exegetik och rektorn vid Lunds universitet Johannes Lindblom, vars fru Märta var konstnär och nära vän till Ester, jordfäste och griftetalade utifrån orden i Luk 12:49: *Jag har kommit för att tända en eld på jorden; och huru gärna ville jag icke, att den redan brunne!*

Nog hade Lindblom hört Bo Bergmans karaktäristik av Ester och visst kunde den stämma på alla dessa tre prästdöttrar från Småland och Växjö stift som varit banbrytare i svenskt kultur- och andligt liv. De tände eldar på många plan för ett rikare liv för andra.

Ledamöter av Smålands Akademi år 2009

ORDINARIE LEDAMÖTER

Tomas Arvidsson	Stensviksvägen 24 E, 392 47 KALMAR	(Stol 1)
Brigitte Kühne	Högsby-Århult 107, 579 93 GRÖNSKÅRA	(Stol 2)
Jan-Olof Johansson	Kyrkogatan 6, 352 34 VÄXJÖ	(Stol 3)
Elisabeth Hjortvid	Ärnäs, 593 96 VÄSTERVIK	(Stol 4)
Ingrid Nettervik	Fogdegatan 9, 352 36 VÄXJÖ	(Stol 5)
Karin Alvtegen	Gränsvägen 12, 131 41 NACKA	(Stol 6)
Margareta Strömstedt	Tantogatan 71, 118 42 STOCKHOLM	(Stol 7)
Stefan Edman	Almvägen 10, 459 31 LJUNGSKILE	(Stol 8)
Lennart Johansson	Berghallagatan 17, 352 40 VÄXJÖ	(Stol 9)
Birgit Carlstén	Carlsténsgården Häradsvägen 243, 793 50 LEKSAND	(Stol 10)
Ulf Beijbom	Vallgatan 3, 352 34 VÄXJÖ	(Stol 11)
Lars-Åke Engblom	Stjärnstigen 25, 561 35 HUSKVARNA	(Stol 12)

Odd Zschiedrich	Källargränd 4, 111 29 STOCKHOLM	(Stol 13)
Birgit Friggebo	Kungstensgatan 56, 1 tr, 113 29 STOCKHOLM	(Stol 14)
Magnus Gustafsson	Genestorp Häringegård, 360 47 VÄREND S NÖBBELE	(Stol 15)
Peter Aronsson	Herrgårdsvägen 2, 360 62 GEMLA	(Stol 16)
Christina Hamrin	Västra Storgatan 27, 553 15 JÖNKÖPING	(Stol 17)
Katarina Dunér	Sandgatan 12, 223 50 LUND	(Stol 18)

SENIORA LEDAMÖTER

Lars Bergquist	Nybrogatan 77, 114 04 STOCKHOLM
Gunnar Hillerdal	Midvintervägen 3, 352 60 VÄXJÖ
Lars-Olof Larsson	Underfångsvägen 14, 352 51 VÄXJÖ
Stig Tornehed	Stamvägen 15, 352 53 VÄXJÖ
Marian Rittsel-Ullén	Sicklingsvägen 11, 122 46 ENSKEDE
Olle Wingborg	Personnevägen 102 129 49 HÄGERSTEN

HEDERSLEDAMOT

Anders Wejryd,	Svenska kyrkan, 751 70 UPPSALA
----------------	--------------------------------

KORRESPONDERANDE LEDAMÖTER

Margareta Nilson   Fallen 402, 810 65 SKÄRPLINGE

Carl Axel Petri   Stattutgatan 14, 554 47 JÖNKÖPING

Så gick det sen – Astrid Lindgren svarar på brev om hur det gick för Jonatan och Skorpan i Nangilima

Nu skriver jag till alla barn som har skickat brev till mej om Bröderna Lejonhjärta. Jag kan inte svara var och en särskilt, för då skulle jag aldrig hinna göra något annat. Men visst blev jag glad över era brev och för att ni tycker om Lejonhjärtaboken, väldigt glad blev jag. Ni vill att jag ska skriva en bok till och berätta om hur det var i Nangilima. Nej, någon mer bok om Jonatan och Skorpan blir det nog inte tyvärr. Men jag kan tala om bara för er – här, nu, i brevet – hur det gick för dem i Apelgården i Nangilima.

Mattias blev så glad att han grät, när de kom ridande in på hans gård om kvällen. ”Inte trodde jag ni skulle komma så snart”, sa han. ”Käre lille pojke”, sa han till Skorpan, ”nu får jag ju vara farfar åt dej igen!”

Det var en stor fruktträdgård omkring Mattisgården, och längst borta i ett hörn växte det ett jättestort gammalt äppleträd. Skorpan byggde en koja åt sej uppe i det trädet, ja Jonatan hjälpte honom förstås. Det var ett bra klätterträd som det gick lätt att komma upp i. Till och med Mattias klättrade upp där en gång, men han klättrade snart ner igen. Grim och Fjalar fick bo i Mattias’ stall, för ett stall hade han förstås. Han hade en häst också som hette Sturkas, konstigt namn, va? Den hästen var grå och väldigt snäll men kunde inte hoppa riktigt så bra som Grim och Fjalar. Fast Mattias brydde sej heller inte om att hoppa så värst mycket, han ville bara ha honom att rida på när han skulle ner till byn och så där.

Jonatan och Skorpan red ut i skogarna precis som Jonatan hade sagt att de skulle göra, och de gjorde sej lägereldar än här och än där och var borta i dagar och nätter och badade och dök i sjöarna, men de kom alltid hem till Mattias igen. I Nangilimas skogar fanns det inga vargar men det fanns vildhundar. En kväll när Jonatan och Skorpan hade lagt sej vid sin lägereld, kom det en vildhund tassande fram till dem. Först tordes han inte komma nära, men till sist la han sej ner bredvid Skorpan, och när Skorpan klappade honom, så viftade han på svansen: För han var en vildhund som ville komma till människorna. Och han blev Skorpan hund och fick namnet Mecke. När Skorpan och Jonatan var ute och red,

sprang han alltid bredvid, han ville vara med Skorpan hela tiden.

Nej, Tengil och Katla kom inte till Nangilima. Tengil kom till en plats som hette Lokrume. Jag tror inte han fick det så dåligt där, men aldrig mer kunde han plåga och förtrycka några människor. Jossi kom också till Lokrume, och när Tengil och han möttes, stod de stilla och bara glodde på varann, sen vände de hastigt och gick åt var sitt håll. Vart Katla och Karm tog vägen är det ingen som vet. Skorpan frågade Jonatan, och Jonatan sa: ”Kanske de kom till Sorokaste.” Men han berättade inget om Sorokaste, så varken jag eller Skorpan vet vad det är för en plats.

Jonatans och Skorpans mamma kom först till Nangijala. Där tog Sofia hand om henne, hon fick bo i Tulipagården. Och så småningom kom både mamman och Sofia till Nangilima, och de bodde i ett trevligt hus tillsammans nära Apelgården. Jonatan och Skorpan hälsade på dem där varenda dag – det var som att ha två mammor ungefär, även fast pojkarna inte bodde hos dem.

Ja, nu vet ni på ett ungefär hur det gick.

Tack för att ni skrev till mej. Hej, hej!

Astrid Lindgren

Denna version av texten fann Lars Bengtsson på ett antikvariat. Den är publicerad i Astrid Lindgren-sällskapets medlemsblad nr 26, augusti 2009

Texten återges med tillstånd av Saltkråkan AB, 181 10 Lidingö

